

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Lublin, dnia 18 października 2017 r.

Poz. 3966

UCHWAŁA NR XXXIII/241/17 RADY GMINY MIĘDZYRZEC PODLASKI

z dnia 29 września 2017 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Międzyrzec Podlaski na lata 2017 – 2020

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 6 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 446, ze zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2014 r. poz. 1446, ze zm.), po uzyskaniu pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Gminy uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Międzyrzec Podlaski na lata 2017 – 2020, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Międzyrzec Podlaski.

§ 3. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego i wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia jej ogłoszenia.

Przewodniczący Rady Gminy

Andrzej Pietruk

Załącznik
do Uchwały Nr XXXIII/241/17
Rady Gminy Międzyrzec Podlaski
z dnia 29 września 2017 r.

Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Międzyrzec Podlaski na lata 2017-2020

Międzyrzec Podlaski 2017

**Gminny program
opieki nad zabytkami
Gminy Międzyrzec Podlaski
na lata 2017-2020**

Sporządził Wójt Gminy Międzyrzec Podlaski

Opracowanie:
BiNA Bogdan Wetoszka
Ul. Staszica 36
21-311 Komarówka Podlaska

Międzyrzec Podlaski 2017

Spis treści

1. Wstęp.....	3
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	11
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	11
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	15
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	23
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy	23
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy 26	
5.2.1. Charakterystyka gminy Międzyrzec Podlaski.....	26
5.2.2. Zarys historii gminy Międzyrzec Podlaski.....	27
5.2.3. Zabytki nieruchome występujące na terenie gminy Międzyrzec Podlaski.....	30
5.2.4. Zabytki ruchome występujące na terenie gminy	31
5.2.5. Zabytki archeologiczne występujące na terenie gminy.....	32
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	33
5.4. Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków	34
5.5. Zabytki o największym znaczeniu dla gminy.....	47
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.....	67
7. Założenia programowe	69
7.1. Priorytety programu opieki.....	69
8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	74
9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki.....	75
10. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	76

1. Wstęp

Obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami nakłada na gminy art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z późn. zm.). Głównym beneficjentem realizacji programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to zarówno właścicieli i użytkowników obszarów oraz obiektów zabytkowych, jak i wszystkich mieszkańców gminy.

Opracowanie *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Międzyrzec Podlaski na lata 2017-2020* oparte jest na wytycznych Narodowego Instytutu Dziedzictwa, zawartych w poradniku metodycznym *Gminny program opieki nad zabytkami*, opracowanym przez zespół KOBiDZ w 2008r. Podstawą merytoryczną części związanej z historią i dziedzictwem kulturowym gminy Międzyrzec Podlaski jest dokumentacja *Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków*, prowadzona w postaci kart ewidencyjnych zabytków nieruchomości i kart AZP zabytków archeologicznych (w zasobach WUOZ Delegatura w Białej Podlaskiej), *Gminna Ewidencja Zabytków gminy Międzyrzec Podlaski*, opracowana w 2014 r., informacje i dokumenty publikowane w BIP Gminy Międzyrzec Podlaski, dane statystyczne GUS oraz informacje przekazane przez radnych, sołtysów oraz regionalistów.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych gminy Międzyrzec Podlaski, należącej do powiatu bialskiego w województwie lubelskim. Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności człowieka. Zabytki są nie tylko materialnym śladem przeszłości, lecz także cennym elementem kultury, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego otoczenia człowieka. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa kultury może w istotny sposób przyczynić się do rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, a tym samym do poprawy jakości życia jej mieszkańców. Na krajobraz kulturowy składają się zarówno elementy przyrodnicze, jak i wytwory i osiągnięcia cywilizacyjne człowieka. Są to pojedyncze obiekty i zespoły budowli, dzieła sztuki, elementy zagospodarowania przestrzeni, krajobraz miejski i wiejski, obszary kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców.

Celem niniejszego opracowania jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Międzyrzec Podlaski na lata 2017 – 2020 jest dokumentem uzupełniającym do aktów planowania w gminie: studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Międzyrzec Podlaski. Jego podstawowym założeniem jest ukierunkowanie polityki samorządu gminnego, służącej podejmowaniu planowanych działań dotyczących finansowania, inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Międzyrzec Podlaski jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z późn. zm.).

Zgodnie z art. 87, cytowanej wyżej ustawy, gminny program opieki nad zabytkami, sporządzany przez wójta na okres 4 lat, ma na celu w szczególności:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej uchwalona w dniu 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U Nr 78, poz.483 z późn. zm.) objęła zabytki ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela:

art. 5 *Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego;*

art. 6 *Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju;*

art. 86 *Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.*

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest **ustawa z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z późn. zm.). Ustawa określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków. Zgodnie z cytowaną wyżej ustawą:

Art. 3 Użyte w ustawie określenia oznaczają:

- 1) **zabytek** – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) **zabytek nieruchomy** – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) **zabytek ruchomy** – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) **zabytek archeologiczny** – zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) **prace konserwatorskie** – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) **prace restauratorskie** – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) **roboty budowlane** – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) **badania konserwatorskie** – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych

technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

- 10) **badania architektoniczne** – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) **badania archeologiczne** – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) **historyczny zespół budowlany** – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) **krajobraz kulturowy** – przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
- 15) **otoczenie** – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Art. 4 Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 6

1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:
 - 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
 - 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. Nr 85, poz. 539, z 1998 r. Nr 106, poz. 668, z 2001 r. Nr 129, poz. 1440 oraz z 2002 r. Nr 113, poz. 984),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji
 - 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7 Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu

lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art. 16

1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Art. 18

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20 Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Art. 21 Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22

1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków,

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 **ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (tekst jednolity Dz. U. z 2016 r. poz. 446, z późn.zm.) zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: 1) ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej; 2) gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego; (...), 9) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; ... 12) zieleni gminnej i zadrzewień; 13) cmentarzy gminnych;

Ponadto uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w wielu innych obowiązujących ustawach, w tym:

1. ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. Nr 80, poz. 717 z późn. zm.),

2. ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (tekst jednolity Dz.U. z 2016 r., poz. 290 z późn. zm.),

3. ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz.U. z 2017 r., poz. 519),

4. ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tekst jednolity Dz.U. z 2016 r., poz. 2134),
5. ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz.U. z 2016 r. poz. 2147 z późn. zm.),
6. ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity Dz.U. z 2017 r. poz. 862),
7. ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. z 2016 r. poz. 1817 z późn. zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Międzyrzec Podlaski, jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w dokumentach:

1. **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017** (przyjęty uchwałą nr 125/2014 Rady Ministrów dnia 24 czerwca 2014 r.).
2. **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013** oraz uzupełnienie NSRK na lata 2004-2020.

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017

Opracowanie Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami jest ustawowym obowiązkiem Ministra Kultury, zgodnie z zapisem Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Program określa cele i kierunki działań oraz zadania, które powinny być podjęte w szczególności przez organy i jednostki administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

W Programie określono cel główny, a do jego realizacji opracowano trzy cele szczegółowe wraz z kierunkami działań, prowadzącymi do ich realizacji.

Cel główny Krajowego Programu:

Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków.

Cel szczegółowy 1: Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce

1. *Porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych (księgi rejestru A i C),*
2. *Przygotowanie ratyfikacji Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego,*
3. *Wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych,*
4. *Wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego,*
5. *Opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych,*
6. *Opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C),*
7. *Realizacja badań w ramach AZP na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego*

Cel szczegółowy 2: Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków

1. *Zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach,*

2. *Wypracowanie standardów, pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną,*
3. *Podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków,*
4. *Merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.*

Cel szczegółowy 3: Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji

1. *Przygotowanie ratyfikacji Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, Faro 2005,*
2. *Wspieranie budowania świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych,*
3. *Promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu,*
4. *Zwiększanie dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego.*

Istotnym rozwiązaniem, porządkującym zagadnienia przedstawione w Programie i uwzględnionym na każdym etapie prac nad dokumentem, są zagadnienia horyzontalne, czyli tematy wiodące, których problematyka została poruszona w co najmniej dwóch obszarach diagnozy oraz dwóch celach szczegółowych. Są to:

1. Uporządkowanie sfery ochrony zabytków nieruchomych – uporządkowanie rejestru oraz podniesienie jakości służb w zakresie realizacji pozostałych zadań w odniesieniu do zabytków nieruchomych (szkolenia, część zadań z podejścia krajobrazowego, wzmocnienie orzecznictwa);
2. Dostosowanie prawa i praktyki ochrony zabytków w Polsce do standardów międzynarodowych – ratyfikacja konwencji, ochrona zabytków ruchomych, wdrożenie podejścia krajobrazowego, w tym podkreślenie roli parków kulturowych – jako jednej z kluczowych form ochrony zabytków;
3. Wzmocnienie realizacji konstytucyjnej zasady pomocniczości, w szczególności w odniesieniu do zadań realizowanych przy zaangażowaniu obywateli lub skierowanych bezpośrednio do nich;
4. Zwiększenie efektywności ochrony lokalnego dziedzictwa kulturowego – poprzez lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w ich otoczeniu;
5. Zwiększenie zaangażowania samorządów w ochronę i opiekę nad zabytkami oraz wzmocnienie zaangażowania społecznego na rzecz ochrony zabytków;
6. Działania administracyjne na rzecz zwiększania dostępności obiektów zabytkowych dla osób niepełnosprawnych – likwidowanie barier i łagodzenie uciążliwości związanych z niepełnosprawnością ma istotne znaczenie dla przeciwdziałania wykluczenia tej grupy społecznej z dostępu do dóbr kultury, w tym dostępu do zabytków.

Cel strategiczny Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Międzyrzec Podlaski na lata 2017 – 2020: *Zachowanie dziedzictwa kulturowego służące rozwojowi gospodarczemu gminy*

i budowaniu tożsamości jej mieszkańców odwołuje się do zadań wskazanych w 3 celu szczegółowym Krajowego Programu.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 oraz uzupełnienie NSRK na lata 2004-2020

„**Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013**” została przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 roku, a następnie rozbudowana i uzupełniona dokumentem „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020”. Niniejsza strategia stanowi rządowy dokument określający zasady polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych i tworzący ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją strategii jest „równoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”. Celem strategicznym programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych. Cel ten ma zostać osiągnięty m. in. poprzez: poprawę warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków, kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych. Kolejne działania na rzecz osiągnięcia celu obejmują promocję polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i zagranicą w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informacyjnego, rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej oraz zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem za granicę.

Cele programu realizowane są w ramach dwóch priorytetów i pięciu działań:

Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.

Działanie 1.1. Wzmocnienie ośrodków dokumentacji zabytków oraz budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków.

Głównym celem tego działania jest dostosowanie sfery ochrony zabytków do rzeczywistości gospodarczej. W ramach działania proponowane są zmiany instytucjonalne, prawne i funkcjonalne w sferze dokumentacji i ochrony zabytków oraz procesu oferowania zabytków na rynku.

Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne.

W ramach działania formułowane będą projekty rewaloryzacji zabytków i ich adaptacji na cele społeczne. Projekty te muszą posiadać znaczący ekonomiczny wpływ na

rozwój regionalny, w tym szczególnie przyczyniać się do wzrostu dochodów jak i zwiększać ilość miejsc pracy.

Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

Działanie będzie realizowane poprzez programowanie i wdrażanie kompleksowych programów dotyczących markowych produktów turystyki kulturowej w Polsce w latach 2004-2013.

Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz dziedzictwa kulturowego.

Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego

Przewiduje się zrealizowanie zadań mających na celu wykształcenie kadr zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego oraz podniesienie zainteresowania społeczeństwa problematyką ochrony zabytków, jak również powołanie zespołu naukowego zajmującego się badaniami naukowymi w sferze wpływu zachowania i rewaloryzacji dziedzictwa kulturowego na rozwój społeczno-ekonomiczny regionów. Zachowanie dziedzictwa kulturowego wsi ma być promowane także poprzez aktywizację społeczności wiejskich oraz ochronę i popularyzację kultury ludowej.

Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wywozem i przewozem przez granice.

Niniejsze działanie realizowane będzie poprzez wdrożenie Programu „Absent Patrimonium” – sieci informacji wirtualnej o zabytkach wywożonych i zaginionych.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zawiera opis Programu Operacyjnego „Dziedzictwo kulturowe”. Celem programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków oraz rozwój kolekcji muzealnych. Cele programu realizowane będą poprzez 2 priorytety:

Priorytet 1 : Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych

Rodzaje kwalifikujących się zadań (projekty realizowane bez udziału środków europejskich):

- a) rewitalizacja historycznych obszarów miejskich;
- b) ochrona i zachowanie krajobrazu kulturowego wsi;
- c) rewitalizacja, rewaloryzacja, konserwacja, renowacja, modernizacja i adaptacja na cele inne niż kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, w tym zespołów fortyfikacyjnych oraz budowli obronnych, parków i ogrodów;
- d) rewaloryzacja i konserwacja zabytków budownictwa drewnianego;
- e) rewaloryzacja i konserwacja zabytków romańskich;
- f) rewaloryzacja zabytkowych cmentarzy oraz renowacja, ochrona i zachowanie miejsc pamięci i martyrologii w kraju i za granicą;
- g) prowadzenie badań archeologicznych i zabezpieczanie zabytków archeologicznych;
- h) konserwacja zabytków ruchomych (nie wchodzących w skład zasobów muzealnych), w tym w szczególności wystroju i historycznego wyposażenia kościołów w kraju i za granicą;
- i) dokumentowanie zabytków (w tym badania naukowe i inwentaryzacja) w kraju i za granicą;
- j) zabezpieczenie przed skutkami klęsk żywiołowych, zniszczeniem, kradzieżą i nielegalnym wywozem zagranicę zabytków ruchomych i nieruchomych;

- k) ochrona zabytków na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego;
- l) rewaloryzacja oraz prace remontowe i konserwatorskie w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju;

Priorytet 2 : Rozwój i konserwacja kolekcji muzealnych.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Lubelskim na lata 2015-2018

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie lubelskim na lata 2015-2018 powstał w związku z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 z późn. zm.) 1 nakładającym na Zarząd województwa, powiatu lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) obowiązek sporządzania na okres 4 lat odpowiednio wojewódzkiego, powiatowego lub gminnego programu opieki nad zabytkami. Przyjęty został przez Sejmik Województwa lubelskiego uchwałą Nr IX/129/2015 z 26 czerwca 2015 r.

Program zawiera wskazanie podstawowych aktów prawnych związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, obowiązujących zarówno w kraju jak i na terenie województwa, przedstawia cele strategiczne i kierunki działania, wskazane dla województwa w podziale na cele operacyjne skupiające się na działaniach mających przynieść wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego województwa i wykorzystaniu go w działaniach promocyjnych i edukacyjnych, a także oddziaływaniu na rozwój społeczno-gospodarczy regionu. Realizację celów operacyjnych zaplanowano poprzez wytyczone działania. Przedstawiono również przykładowe źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

W programie określono cele operacyjne i działania w ramach dwóch celów strategicznych:

Cel strategiczny I : Wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego jako elementu rozwoju społeczno – gospodarczego regionu.

Cel operacyjny 1 : Ochrona zabytków materialnych i opieka nad zabytkami materialnymi.

Działanie 1 : Działania podnoszące świadomość społeczeństwa o wartościach krajobrazu kulturowego i jego wpływie na budowę wspólnoty społecznej i tożsamości regionu.

Działanie 2 : Działania na rzecz powstrzymania na obszarach województwa lubelskiego degradacji krajobrazu kulturowego i jego zachowania, w szczególności poprzez wprowadzanie nowoczesnej formy ochrony krajobrazu kulturowego w postaci parku kulturowego.

Działanie 3 : Monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w dokumentach strategicznych i planistycznych jednostek samorządu terytorialnego.

Działanie 4 : Działania na rzecz opracowania powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami.

Działanie 5 : Aktualizowanie gminnych ewidencji zabytków.

Działanie 6 : Stała ochrona wartościowych układów przestrzennych: urbanistycznych i ruralistycznych na obszarze województwa lubelskiego.

Działanie 7 : Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania zabytków na obszarze województwa lubelskiego, ze szczególnym uwzględnieniem budownictwa drewnianego, zabytków i obszarów przemysłowych, powojсковych oraz obiektów archeologicznych.

Działanie 8 : Upowszechnianie mechanizmu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organy stanowiące jednostki samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez te jednostki.

Działanie 9 : Podejmowanie planowych działań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami pozostającymi w posiadaniu jednostek samorządu terytorialnego.

Działanie 10 : Promocja instytucji muzeum jako narzędzia ochrony zabytków i miejsca wypracowywania wzorca opieki nad zabytkami.

Działanie 11 : Wykorzystanie nowoczesnych technologii w działalności statutowej muzeów w celu przyciągnięcia odbiorcy.

Działanie 12 : Podnoszenie poziomu świadomości o wartości krajobrazu kulturowego, w tym parku kulturowego, jako przestrzeni niezbędnej do rozwoju ekonomicznego, w tym przemysłów czasu wolnego.

Działanie 13 : Tworzenie mechanizmów włączających materialne dziedzictwo kulturowe w nowoczesny obieg gospodarczy: przemysłów czasu wolnego i przemysłów kultury.

Cel operacyjny 2 : Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Działanie 1 : Poszerzanie form współpracy środowiska naukowego z samorządami w procesie ustalania autentycznych regionalnych wartości kulturowych, w tym określanie wyróżnika autentyczności poszczególnych grup etnograficznych Lubelszczyzny

Działanie 2 : Podejmowanie starań o umieszczenie wybranych przejawów dziedzictwa niematerialnego na Krajowej Liście Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego.

Działanie 3 : Wspieranie aktywności regionalnej mającej na celu uświadomienie wagi niematerialnego dziedzictwa kultury dla zachowania tożsamości i znaczenia opieki nad tym dziedzictwem.

Działanie 4 : Prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne oraz włączanie jego ochrony do różnych programów edukacyjnych.

Działanie 5 : Tworzenie możliwości przekazywania przez twórców ludowych swej wiedzy, umiejętności i doświadczeń zawodowych młodemu pokoleniu.

Działanie 6 : Propagowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Działanie 7 : Inicjowanie organizacji imprez kultywujących regionalne dziedzictwo kultury niematerialnej.

Działanie 8 : Stwarzanie dogodnych warunków do rozwoju przemysłów kultury jako czynnika stymulującego wzrost gospodarczy.

Działanie 9 : Wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych na terenach wiejskich nie objętych do tej pory takimi programami.

Działanie 10 : Upowszechnianie niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jako niepowtarzalnej atrakcji turystycznej województwa.

Działanie 11 : Wspieranie publikacji regionalnych oraz wydawnictw popularyzujących dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny jako elementu przyczyniającego się do wzmocnienia poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej.

Cel Strategiczny II : Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny w działaniach promocyjnych i edukacyjnych wpływających na rozwój społeczno-ekonomiczny.

Cel operacyjny 1 : Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.

Działanie 1 : Poszerzanie wiedzy o materialnym dziedzictwie kulturowym i idei jego ochrony przy użyciu nowoczesnych technologii, mediów oraz różnorodnych form edukacji społecznej.

Działanie 2 : Popularyzacja akcji edukacyjnych na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego do wzmocniania społecznej świadomości (poczucia wspólnoty regionalnej) mieszkańców Lubelszczyzny.

Działanie 3 : Edukacja użytkowników i właścicieli obiektów zabytkowych w zakresie zasad konserwatorskich: profilaktyki, etyki, i zabezpieczeń obiektów zabytkowych przed kradzieżą, pożarami, powodzią itp.

Działanie 4 : Realizowanie studiów naukowych, wspieranie programów badawczych i dokumentacyjnych zmierzających do stworzenia pełnej inwentaryzacji zasobów niematerialnych dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza zagrożonego.

Działanie 5 : Wspieranie organizowania praktyk studenckich i staży, mających na celu dokumentowanie zasobu dziedzictwa kulturowego województwa.

Działanie 6 : Edukacja na rzecz dialogu międzykulturowego w oparciu o dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny.

Cel Operacyjny 2 : Promocja dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny

Działanie 1 : Rozwijanie nowoczesnych form promocji województwa wykorzystującej bogactwo dziedzictwa materialnego i niematerialnego jako czynnika rozwoju społeczno-ekonomicznego i budowania poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej.

Działanie 2 : Promocja istniejących szlaków kulturowych oraz propagowanie ich tworzenia jako istotnych działań dla promocji regionu.

Działanie 3 : Promocja turystyki kulturalnej poprzez organizację międzynarodowych wydarzeń i przedsięwzięć kulturalnych.

Działanie 4 : Wzmocnianie współpracy transgranicznej województwa lubelskiego z partnerami białoruskimi i ukraińskimi w zakresie wspólnej promocji.

Działanie 5 : Promocja walorów niewykorzystywanych obiektów zabytkowych, jako miejsc dogodnych do nadania im istotnych funkcji społeczno-ekonomicznych.

Działanie 6 : Promocja wiedzy społecznej dotyczącej przemysłów kultury jako istotnego potencjału sektora społeczno-ekonomicznego.

Działanie 7 : Promocja krajobrazu kulturowego województwa lubelskiego jako atrakcyjnych miejsc dla aktywności filmowej.

Cel strategiczny Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Międzyrzec Podlaski na lata 2017 – 2020: *Zachowanie dziedzictwa kulturowego służące rozwojowi gospodarczemu gminy i budowaniu tożsamości jej mieszkańców* uwzględnia działania skierowane do jednostek samorządu terytorialnego.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego przyjęty został Uchwałą Sejmiku Województwa Lubelskiego Nr XI/162/2015 z 30 października 2015 r.

Zgodnie z założeniem Planu podstawowym działaniem w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego jest ochrona wszystkich zabytków, których wartość określona jest poprzez: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, wskazanie do utworzenia parku kulturowego, ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Rolą Planu jest dbałość o zachowanie jego ciągłości poprzez ochronę krajobrazu zabytkowego i krajobrazów kulturowych tradycyjnych, oraz rewitalizację i wykorzystanie obiektów i przestrzeni w rozwoju rekreacji, turystyki i działalności kulturalnej. Istotnym z punktu widzenia zachowania oryginalności dziedzictwa jest uwzględnianie obiektów zabytkowych i ich otoczenia w postępującym procesie urbanizacji, który w dotychczasowej formie często zniekształca przestrzeń kulturową.

Kierunki i działania związane z ochroną i opieką na zabytkami, zawarte w Planie:

Kierunek 1. Ochrona obiektów dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym, europejskim i krajowym

- 1.1. Wykorzystywanie obiektów i kształtowanie zagospodarowania przestrzeni kulturowych odpowiednio do ich statusu (światowego, europejskiego, krajowego)
- 1.2. Włączenie obiektów o wysokich wartościach kulturowych w system ochrony światowego i krajowego dziedzictwa

Kierunek 2. Ochrona i opieka nad zabytkami nieruchomymi

- 2.1. Rewaloryzacja oraz rewitalizacja układów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych
- 2.2. Rewaloryzacja obiektów i zespołów zabytkowych
- 2.3. Ochrona przed zabudową i eksponowanie miejsc pamięci narodowej, w tym miejsc wydarzeń i walk historycznych
- 2.4. Uczytelnianie reliktyw zabytków archeologicznych

Kierunek 3. Ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego

- 3.1. Wspieranie tworzenia parków kulturowych (PKult.)
- 3.2. Zachowanie i konserwacja zieleni komponowanej
- 3.3. Ochrona panoram w celu zachowania historycznych sylwet obiektów i zespołów urbanistycznych
- 3.4. Ochrona zagrożonych zanikiem tożsamości historycznie ukształtowanych krajobrazów rolniczych
- 3.5. Ochrona i odtwarzanie historycznych przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym
- 3.6. Tworzenie szlaków kulturowych

W odniesieniu do obiektów i przestrzeni publicznych o wybitnych walorach kulturowych w Planie wskazuje się obowiązek dostosowania użytkowania oraz zagospodarowania otoczenia zapewniających ich zachowanie, eksponowanie i udostępnianie odpowiednio do statusu (światowego, europejskiego, krajowego).

W ramach kształtowania i utrwalania tożsamości regionalnej oraz turystycznego wykorzystania potencjału kulturowego wskazano do ochrony: ośrodki koncentracji obiektów zabytkowych, pasma kulturowe, rekomendowane parki kulturowe, regiony architektoniczne, szlaki kulturowe o znaczeniu międzynarodowym.

Wśród działań ukierunkowanych na zachowanie wartości obiektów dziedzictwa kulturowego jako priorytetowe w Planie uznaje się: rewaloryzację oraz rewitalizację układów i zespołów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych, restaurowanie zespołów rezydencjonalnych, rewaloryzowanie obiektów techniki, w tym przemysłowych, restaurowanie i zabezpieczanie zespołów zamkowych, dworskich, pałacowo-obronnych, ratowanie obiektów sakralnego budownictwa drewnianego, cerkwi, ochronę i eksponowanie miejsc pamięci narodowej, w tym miejsc wydarzeń i walk historycznych, uczytelnianie relikwii i zagospodarowanie zabytków archeologicznych.

W celu podkreślenia tradycji i tożsamości regionalnej w Planie wskazuje się eksponowanie: obiektów w typie renesansu lubelskiego, sanktuariów i miejsc pielgrzymkowych, obiektów sakralnych o wysokich walorach artystycznych.

W zakresie kształtowania krajobrazu kulturowego uznaje się za niezbędne: kontynuowanie tradycyjnych form osadnictwa, utrzymanie regionalno-historycznej skali i struktury jednostek osadniczych, skupianie zabudowy na zasadzie dogęszczania istniejącej struktury jednostek osadniczych, przy kontynuowaniu historycznego układu i charakteru, ograniczanie realizacji napowietrznych linii energetycznych w otoczeniu obiektów i zespołów zabytkowych na rzecz sieci podziemnych, stosowanie form zabudowy nawiązujących do tradycyjnego budownictwa, utrzymanie obiektów małej architektury współtworzących walory krajobrazu kulturowego, ochronę ciągów alejowych wzdłuż dróg wojewódzkich, powiatowych i gminnych.

Dla obiektów i zespołów zabytkowych w Planie ustala się: zachowanie zabytków z wyeksponowaniem ich wartości wraz z ich najbliższym otoczeniem w celu zachowania tożsamości kulturowej miejsca, zagwarantowanie ochrony krajobrazowej, historycznych sylwet przestrzennych i osi widokowych, a także ekspozycji oraz obserwacji archeologicznej. W odniesieniu do zabytkowych układów urbanistycznych ustala się: zachowanie

i uczytelnianie historycznych układów i funkcji rynków oraz sieci ulicznej, zachowanie lub odtwarzanie historycznego ukształtowania terenu zabytkowego zespołu miejskiego (w tym cech obronności) i układu komunikacyjnego, zachowanie lub odtwarzanie elementów układów zieleni komponowanej, zachowanie powiązań przestrzenno-funkcjonalnych elementów zespołów urbanistycznych, ochronę sylwet miast poprzez prawidłowe zagospodarowanie stref ekspozycji zespołów urbanistycznych, kształtowanie uzupełniającej zabudowy w dostosowaniu do założeń historycznych, uporządkowanie ruchu kołowego uwzględniające potrzeby ograniczania uciążliwości komunikacji i likwidowania kolizji przestrzennych.

W odniesieniu do zabytkowych ukształtowanych układów ruralistycznych przyjmuje się: ochronę układów zabudowy, dróg i placów oraz relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabudowy, utrzymywanie historycznej parcelacji, przeznaczanie pod zabudowę nowych terenów w kontynuacji historycznych siedlisk, ochrona wartościowej tradycyjnej zabudowy.

W celu zachowania unikalnych i zagrożonych w skali kraju i regionu krajobrazów wyodrębnia się strefy ochrony planistycznej fizjonomii krajobrazu kulturowego.

Za elementy ekspozycji krajobrazów kulturowych wskazane do zachowania uznaje się: elementy ekspozycji czynnej: punkty widokowe, ciągi widokowe, osie widokowe, powiązania widokowe, elementy ekspozycji biernej: panoramy, strefy ekspozycji widokowej zabytkowych obiektów i zespołów urbanistycznych (otuliny krajobrazowe), ekspozycje wewnątrz krajobrazowych, dominanty architektoniczne, otwarcia widokowe.

Ponadto w Planie uznaje się za celowe wykorzystanie zasobów kulturowych dla potrzeb turystyki poprzez: włączenie do programów rozwoju turystyki: obiektów muzealnych, dawnych budowli obronnych, dawnych zespołów rezydencjonalnych, zespołów sakralnych, zabytków techniki (m. in. wiatraków, młynów i kolejek wąskotorowych), budynków użyteczności publicznej, zagospodarowanie w formie szlaków turystycznych lub tras rowerowych historycznych szlaków handlowych, wykorzystywanie ocalałych obiektów dziedzictwa kulturowego jako wzorników w kształtowaniu lokalnej przestrzeni, a także bazy dla tworzenia instytucji kultury; kształtowanie panoram miast w sposób zapewniający ochronę sylwet zabytkowych zespołów urbanistycznych. Obszary o szczególnej wartości kulturowej rekomenduje się do utworzenia parku kulturowego, rekomendowane parki kulturowe obejmuje się ochroną planistyczną polegającą przede wszystkim na ochronie funkcjonalnej i kompozycyjnej zabudowy (w tym historycznej linii zabudowy) oraz zakazie lokalizacji obiektów budowlanych negatywnie oddziałujących na krajobraz (np. elektrowni wiatrowych).

W celu podkreślenia bogactwa kultury lokalnej rekomenduje się jej eksponowanie poprzez: wspieranie rozwoju sieci muzeów i skansenów, wspieranie twórczości ludowej, a także ośrodków rzemiosła ludowego poprzez tworzenie izb regionalnych, objęcie ochroną wszelkich przejawów działalności kulturowej i kulturotwórczej, przetrwałych tradycji, obrzędów, stroju ludowego oraz wspieranie współczesnych form kontynuacji tradycji lokalnych.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020 (z perspektywą do 2030 r.) przyjęta została uchwałą Nr XXXIV/559/2013 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 24 czerwca 2013 roku.

Ochrony dziedzictwa kulturowego może być realizowana w ramach wymienionych niżej celów strategicznych:

Cel strategiczny 1: Wzmacnianie urbanizacji regionu

Cel operacyjny 1.2 Wspieranie ponadlokalnych funkcji miast:

- Wspieranie działań na rzecz rozwoju infrastruktury społecznej o znaczeniu prorozwojowym (głównie edukacyjnej i kulturalnej) w miastach o funkcjach ponadlokalnych.
- Wspieranie wysiłków władz lokalnych na rzecz kompleksowej rewitalizacji oraz poprawy infrastruktury komunalnej.
- Selektywne wspieranie najbardziej efektywnych i konkurencyjnych kierunków działalności gospodarczej i naukowo-badawczej, zgodnie z wyłoniłymi regionalnymi „inteligentnymi specjalizacjami”.

Cel strategiczny 2: Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich

Cel operacyjny 2.4 Wspieranie przedsiębiorczości na wsi i tworzenie pozarolniczych miejsc pracy na obszarach wiejskich:

- Wsparcie inicjatyw tworzenia i wdrażania lokalnych Strategii na rzecz rozwoju funkcji pozarolniczych nastawionych na wykorzystanie lokalnej specyfiki, służących w szczególności pobudzaniu przedsiębiorczości.
- Promocja i rozwój turystyki na obszarach wiejskich, wspieranie organizacji działających w tej sferze.
- Działania na rzecz restrukturyzacji programów wsparcia obszarów wiejskich, na rzecz ich silniejszego zorientowania na zintegrowane pobudzanie rozwoju i komplementarności z innymi przedsięwzięciami podejmowanymi na wsi.

Cel strategiczny 4: Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu

Cel operacyjny 4.3. Wzmacnianie społecznej tożsamości regionalnej i rozwijanie więzi i współpracy wewnątrzregionalnej:

- Opracowanie programów edukacyjnych nt. historii regionu, jego tradycji etnicznych i kulturowych, włączenie ich do nurtu edukacji obywatelskiej w szkołach.
- Wspieranie inicjatyw odtwarzania tradycji kulturowych, gospodarczych i etnicznych regionu, wzmacnianie ich edukacyjnej i kulturotwórczej roli.
- Wspieranie organizacji prowadzących działalność promującą tradycje regionu oraz jego szanse rozwojowe.
- Stymulowanie podejmowania i wspieranie wspólnych przedsięwzięć gospodarczych, społecznych, edukacyjnych i kulturalnych (np. odtwarzania tradycji) przez społeczności lokalne

- Kompleksowe i systemowe oznakowanie tras turystycznych i dziedzictwa kulturowego regionu.
- Powołanie regionalnego forum terytorialnego.

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami

Do dnia zakończenia niniejszego opracowania Powiat Bialski nie opracował powiatowego programu opieki nad zabytkami.

Strategia Rozwoju Powiatu Bialskiego

Strategia rozwoju powiatu jest narzędziem zarówno planowania jak i wspomagania rozwoju powiatu. Rada Powiatu w Białej Podlaskiej uchwałą nr XVIII/110/2008 z dnia 25 lutego 2008 roku przyjęła do realizacji „Strategię Rozwoju Powiatu Bialskiego na lata 2007-2015”. Obecnie Powiat Bialski jest w trakcie prac nad opracowaniem aktualnej Strategii Rozwoju Powiatu Bialskiego.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Strategia Rozwoju Gminy Międzyrzec Podlaski na lata 2014 – 2020

Strategia Rozwoju Lokalnego Gminy Międzyrzec Podlaski jest kompleksowym dokumentem określającym strategię społeczno-gospodarczą gminy, wskazującym planowane działania do realizacji w latach 2014-2020, ukazującym docelową wizję rozwoju, strategiczne i operacyjne cele rozwoju, zadania strategiczne oraz sposób ich realizacji. Podmiotem strategii rozwoju lokalnego jest lokalna społeczność, która uczestniczy w realizacji zadań strategicznych poprzez swoją aktywność gospodarczą i społeczną.

W ramach celu operacyjnego 3.9 *Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego*, przewidziano realizację zadań związanych z tematyką ochrony i opieki nad zabytkami:

- renowacja, restauracja, rewaloryzacja i zabezpieczenie obiektów wpisanych do rejestru zabytków i zespołów tych obiektów wraz z ich otoczeniem,
- konserwacja oraz zabezpieczenie przed kradzieżą i zniszczeniem ruchomych obiektów dziedzictwa kulturowego,
- rozwój oraz poprawa stanu infrastruktury kultury,
- adaptacja obiektów dla nowych funkcji kulturalnych,
- rozwój atrakcyjnych turystycznie miejsc dziedzictwa naturalnego.
- inne inwestycje związane z zachowaniem, ochroną, promowaniem i rozwojem dziedzictwa naturalnego i kulturowego

W Strategii wskazano, że teren gminy Międzyrzec Podlaski, jako obszar typowo rolniczy, mało skażony, urozmaicony mozaiką lasów i pasm dolin rzecznych, może być atrakcyjny turystycznie – istnieją tu warunki do tworzenia bazy agroturystycznej opartej na walorach przyrody i dziedzictwa kulturowego. Wyszczególniono następujące obiekty:

- Krzymoszyce: kaplica św. Antoniego Padewskiego, murowana, z końca XIX w.
- Rogoźnica: zespół dworski z XIX w. (dwór, stodoła, pozostałości parku krajobrazowego)
- Zawadki: Zespół Dworski, w tym dwór drewniany i budynek gospodarczy z przełomu XIX i XX w.
- Żabce: kaplica pw. św. Andrzeja Boboli z 1858r.
- Wólka Krzymowska: kaplica pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy z 1907r.
- Misie: kuźnia drewniana z 1926 r.
- Manie: cmentarz z okresu Powstania Listopadowego 1831 r.; kapliczka z 1851 r. i krzyż z 1942; kościół Matki Boskiej Nieustającej Pomocy
- Tuliłów: cmentarz wojenny
- Przyłuki: grodzisko

- Pościszewo: cmentarz choleryczny z 1873 r. – założony był poza wsią, pod lasem na Starowsi, Ultrówka: cmentarz choleryczny
- Rzeczyca: krzyż na cmentarzu cholerycznym z 1873 r.
- Krzewica: kościół Matki Bożej Szkaplerznej
- Kozuszki: kościół Niepokalanego Poczęcia
- Zasiadki: pomnik z 1915 r.
- Łukowisko: drewniana plebania, z końca XIX w.

Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Międzyrzec Podlaski na lata 2017-2023

Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Międzyrzec Podlaski jest dokumentem umożliwiającym prowadzenie procesu rewitalizacji w sposób skoordynowany, zintegrowany, zgodny z celami interesariuszy tego procesu. Dokument ten ma na celu ujęcie działań w sposób kompleksowy, aby nie został pominięty żaden z poniższych aspektów: społeczny, gospodarczy, przestrzenny, techniczny, środowiskowy. Jest on narzędziem niezbędnym do odpowiedniego planowania, koordynowania i integrowania różnorodnych projektów z zakresu rewitalizacji.

W Programie Rewitalizacji wskazuje się na konieczność podkreślenia atutów związanych z lokalnym dziedzictwem kulturowo-przyrodniczym, dużą wagę przykładają do działań wzmacniających tożsamość lokalną. Do rozwoju oraz pełnego wykorzystania potencjału konieczne jest wzmocnienie roli dziedzictwa w budowaniu spójności społecznej oraz wzmocnienie znaczenia kultury w rozwoju społeczno-gospodarczym. W kontekście potencjału obszaru zdegradowanego wymienia się obiekty zabytkowe: Rogoźnica znajduje się zespół dworski z XIX wieku (dwór, stodoła oraz pozostałości parku krajobrazowego), w sołectwie Żabce znajduje się kaplica pw. św. Andrzeja Boboli z 1858 roku.

Rekomendacje Programu, dotyczące dziedzictwa kulturowego:

- W celu rozwoju gospodarczego obszaru rewitalizacji rekomenduje się wykorzystanie jego bezsprzecznego potencjału turystycznego i kulturowego.
- W celu podniesienia atrakcyjności turystycznej obszaru niezbędne jest podjęcie działań w zakresie ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego.

W ramach celu strategicznego: *ożywienie lokalnej przedsiębiorczości* planowane jest przedsięwzięcie: „Utworzenie wioski tematycznej w Strzakłach”

Celem przedsięwzięcia będzie usytuowanie 2-3 chat z wyposażeniem z pracownią tkacką urządzonych w starym stylu, w celu zaprezentowania dawnych obyczajów, kultury oraz dawnego życia na wsi. Wioska będzie obiektem turystycznym mieszkańców gminy oraz wycieczek szkolnych.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Międzyrzec Podlaski (przyjęte Uchwałą Nr XXII/144/2000 Rady Gminy Międzyrzec Podlaski z dnia 15 grudnia 2000 roku)

W rozdziale 4 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Międzyrzec Podlaski: Środowisko kulturowe zostały przedstawione

uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego, problemy środowiska kulturowego, uwarunkowania wynikające z ochrony dziedzictwa kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej, wykazane zostały zabytki nieruchome i archeologiczne wpisane do rejestru zabytków i ujęte w ewidencji konserwatorskiej.

W Studium wskazano zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Zgodnie z zapisami Studium **obiekty i obszary wpisane do rejestru** muszą być wprowadzone do planów zagospodarowania przestrzennego. Obiekty te powinny być zachowane w swojej formie zewnętrznej i wewnętrznej. Wszelkie zmiany zagospodarowania (w tym wtórne podziały działek) oraz prace inwestycyjne i remontowe prowadzone przy obiekcie lub w obrębie obszaru ochrony konserwatorskiej wymagają określenia odrębnych warunków konserwatorskich. Ww. prace podlegają uzgodnieniu z wcz, dotyczy to również otoczenia obiektów i obszarów podlegających ścisłej ochronie konserwatorskiej. Przekształcenia otoczenia są dopuszczalne przy zachowaniu generalnej zasady "nie szkodzić zabytkowi" – tzn. ochrony zabytków i widoków (ekspozycja, panoramy) z nich i na nie. **Obiekty i obszary wpisane do ewidencji konserwatorskiej** powinny być wprowadzone do planów zagospodarowania przestrzennego. Obiekty te są objęte ochroną konserwatorską w zakresie wyglądu zewnętrznego i kompozycji przestrzennej. Wszelkie zmiany zagospodarowania terenu oraz prace prowadzone przy obiekcie (w tym również rozbiórki) wymagają określenia odrębnych warunków konserwatorskich. Działalność inwestycyjna podlega opiniowaniu przez wcz – na etapie ustalania warunków realizacji inwestycji. Opinie urzędu konserwatorskiego powinny też podlegać przekształcenia bezpośredniego otoczenia tych obiektów.

W obrębie **obszarów obserwacji archeologicznej** większe zamierzenia inwestycyjne, m. in. związane z budową obiektów wielkokubaturowych, inwestycje liniowe oraz inne, związane z pracami ziemnymi i przekształceniem naturalnego ukształtowania terenu (np. melioracje, niwelacje, budowy zbiorników wodnych) – muszą być zgłaszane do WKZ – na etapie uzgadniania projektów decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, w celu uzyskania warunków i wytycznych konserwatorskich dla przedmiotowych inwestycji. W przypadku prowadzenia sieci liniowych infrastruktury technicznej, związanych z pracami ziemnymi niezbędne jest uwzględnienie nadzoru archeologicznego. W obszarach charakteryzujących się dużym nasyceniem śladów osadnictwa pradziejowego i wczesnośredniowiecznego, obowiązuje konieczność niezwłocznego zawiadomienia Zarządu Gminy i WKZ o znalezieniu przedmiotów posiadających cechy zabytku. **Obszar chronionego krajobrazu kulturowego:** w celu zachowania i podkreślenia tożsamości kulturowej stref należy: zachować istniejące obszary zabudowy wsi, zachować istniejącą kulturowo wartościową zabudowę wsi wraz z jej otoczeniem (układ działek, sposób ich zagospodarowania, istniejąca zieleń), ustanowić lokalne (gminne) wytyczne dotyczące form architektonicznych nowej zabudowy. Wytyczne te powinny być wprowadzane do ustaleń planów miejscowych. Ponadto w Studium podkreśla się konieczność zachowania relikwów zabudowy drewnianej (historycznej).

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Międzyrzec Podlaski.

Gmina Międzyrzec Podlaski nie ma aktualnego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. *Charakterystyka gminy Międzyrzec Podlaski*

Gmina wiejska Międzyrzec Podlaski pod względem administracyjnym należy od 1999 roku do województwa lubelskiego i wchodzi w skład powiatu bialskiego. Położona jest w północnej części województwa lubelskiego, w zachodniej części powiatu bialskiego. Gmina otacza swym obszarem prawie w całości miasto Międzyrzec Podlaski i od północy sąsiaduje z gminami Huszlew, Olszanka, Zbuczyn, należącymi do województwa mazowieckiego, od wschodu z gminą Biała Podlaska (powiat bialski), od południa z gminą Drelów, od zachodu z gminą Kąkolewnica (powiat radzyński) i gminą Trzebieszów (powiat łukowski). Siedziba gminy mieści się w Międzyrzec Podlaskim, miasto jednak jest oddzielną jednostką administracyjną.

Pod względem obszarowym gmina Międzyrzec Podlaski należy do jednej z największych gmin wiejskich w powiecie bialskim (2 miejsce) oraz w województwie lubelskim (4 miejsce). Powierzchnia gminy wynosi 262 km², zamieszkuje ją 10 563 osób (stan na 31.12.2015 r.) . Gęstość zaludnienia wynosi 40 osób/km² (przy średniej dla gmin wiejskich w woj. lubelskim 48 os./km²). Na terenie gminy znajduje się 35 miejscowości, z czego 33 z nich to sołectwa: Bereza, Dołhołęka, Halasy, Jelnica, Kożuszki, Kolonia Rogoźnica, Koszeliki, Krzewica, Krzymoszyce, Łuby, Łukowisko, Łuniew, Manie, Misie, Pościsz, Przychody, Puchacze, Rogoźniczka, Rogoźnica, Rudniki, Rzeczyca, Sawki, Sitno, Strzakły, Tłuściec, Tuliów, Utrówka, Wólka Krzymowska, Wysokie, Zasiadki, Zaścianki, Zawadki, Żabce.

Gmina cechuje się stosunkową dobrą dostępnością komunikacyjną, zarówno kolejową jak i drogową. Przez teren gminy przebiegają dwie drogi krajowe (nr 2 i nr 19) oraz dwie drogi wojewódzkie (nr 806 Międzyrzec Podlaski – Międzyrzec Podlaski i nr 813 Międzyrzec Podlaski Parczew-Ostrów Lubelski-Łęczna). Ponadto biegnie tędy kolejowa magistrala Berlin – Moskwa. Gmina leży na drugim pod względem rangi węźle komunikacyjnym, na terenie województwa lubelskiego. Odległość ośrodka gminy od Warszawy wynosi ok. 135 km, od Lublina ok. 100 km, od Białej Podlaskiej ok. 28 km, od Terespoła ok. 60 km (przejście graniczne z Białorusią).

Gmina Międzyrzec Podlaski, według regionalizacji fizycznogeograficznej J. Kondrackiego, położona jest na granicy Równiny Łukowskiej (należącej do makroregionu Nizina Podlaska w prowincji Niziny Polskie) i Zakłęsłości Łomaskiej (należącej do makroregionu Polesie Zachodnie w prowincji Polesie).

Rzeźba terenu gminy Międzyrzec Podlaski jest mało zróżnicowana. Jest to teren równinny, wysokości bezwzględne wahają się w granicach 140-160 m.

Obszar gminy charakteryzuje się dobrze rozwiniętą siecią rzek. Przez gminę przepływają rzeki: Krzna i Krzna Północna, należące do zlewni rzeki Bug, oraz ich dopływy: Krzymoszka, Piszczka i Złota Krzywula.

Gmina Międzyrzec Podlaski ma charakter typowo rolniczy. Użytki rolne zajmują ok. 65% ogólnej powierzchni gminy. Gleby w gminie są mało zróżnicowane i charakteryzują się generalnie niską żyznością. Głównie są to gleby IV i V klasy, jedynie we fragmentach występują gleby II i III klasy. Wskaźnik zalesienia gminy jest dość wysoki – lasy stanowią ok. 27% powierzchni gminy, położone są głównie w południowo-wschodniej części gminy.

Na terenie gminy Międzyrzec Podlaski nie ma obecnie rezerwatów i obszarów chronionego krajobrazu – planowane jest utworzenie Białkopodlaskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu.

Na terenie gminy występują natomiast cenne przyrodniczo kompleksy leśne:

- "Las Woroniec" – zlewnia bezimiennego ciekę spod wsi Swory, lewostronnego dopływu Krzny; chociaż w obszar gminy wchodzi skrawkiem, ma istotne znaczenie dla stabilizacji stosunków wodnych i walorów przyrody żywej związanych z ekosystemem leśnym, z udziałem środowisk wodno-bagiennie-torfowiskowych.
- "Las Dubicz" – zwarty kompleks leśny, który pełni rolę wodochronną w zlewni Piszczki i Krzny. Cenne przyrodniczo i hydrograficznie torfowiska.
- "Las Dębina" – podstawowy dla PSG węzeł ekologiczny; kompleks leśny o charakterze wodochronnym, projektowany rezerwat przyrody "Dębina Halastowska".
- "Las Zabirów" – położony w strefie źródliskowej strug zasilających Krzymoszę.
- "Las Okopy-Rezy" – o roli i znaczeniu podobnym do przedstawionego wyżej.

Funkcja ochronna w zlewni Krzny Północnej skorelowana z leśną.

Na obszarze opracowania istnieją obiekty objęte ochroną prawną w postaci pomników przyrody: lipa drobnolistna w miejscowości Przyłuki, dąb szypułkowy w miejscowości Przyłuki, dąb szypułkowy na terenie leśnictwa Sitno, modrzew europejski na terenie leśnictwa Zahajki, 2 głązy narzutowe na terenie leśnictwa Przyłuki,

Wg podziału na regiony klimatyczne W. Okołowicza i D. Martyn, gmina Międzyrzec Podlaski należy do regionu mazowiecko-podlaskiego. Klimat w tym regionie charakteryzuje się przewagą wpływów kontynentalnych.

Dla okolic Międzyrzec Podlaskiego średnia roczna temperatura wynosi 7,3°C, a średnie opady atmosferyczne – 550 mm.

5.2.2. *Zarys historii gminy Międzyrzec Podlaski*

Gmina Międzyrzec Podlaski w obecnym kształcie powstała w 1973 r. kiedy to w jej skład weszły gromady należące przed rokiem 1954 do gmin Tłuściec i Misie. W wyniku reformy samorządowej, w 1999 r. wchodzi w skład województwa lubelskiego w powiecie bialskim.

Obszar gminy Międzyrzec Podlaski zlokalizowany jest wzdłuż osi rzek Krzna i Krzna Północna oraz ich dopływów Krzymoszki, Piszczki i Złotej Krzywuli. Te rzeki jak również mniejsze ciekę do nich dopływające stanowiły od najdawniejszych czasów osie osadnicze

grup ludności zamieszkujących te tereny w poszczególnych epokach. Najstarsze osadnictwo na tym terenie datowane jest na schyłkową fazę strasznej epoki kamienia – paleolit (ok. 10-8 tyś. lat p.n.e.). Poświadczają je znaleziska zgubionych lub porzuconych narzędzi wykonanych z odłupków lub wiórów krzemienych. Uzyskiwane w ten sposób rozmaite rodzaje noży, drapacze, rylce czy ostrza krzemienne służyły do zdobywania i przetwórstwa żywności oraz produkcji narzędzi z surowców organicznych.

Na przełomie IX i VIII tysiąclecia p.n.e. następuje stopniowe ocieplenie klimatu, niosące za sobą również zmiany w szacie roślinnej. Miejsce tundry i zimnego stepu zajmują lasy. Nowe warunki przyrodnicze wymuszają zmianę sposobu gospodarowania zasobami środowiska przez ludność zamieszkującą te tereny. Wykształca się model gospodarki zbieracko-łowieckiej, a w miejsce uniwersalnych paleolitycznych form narzędzi krzemienych, kościanych i rogowych pojawiają się wyspecjalizowane narzędzia krzemienne, oraz kościane i rogowe narzędzia zaopatrzone w drobne zbrojniki krzemienne. Okres ten znany jest w archeologii jako mezolit. Ludzie osiedlali się w tym okresie w nielicznych grupach w krótkotrwałych obozowiskach.

Młodsza epoka kamienia (neolit) na ziemiach polskich rozpoczyna się ok. 4600 r. p.n.e. Jej najważniejszą cechą było pojawienie się gospodarki wytwórczej obok wyłącznie dotąd stosowanej gospodarki zbieracko-łowieckiej. Pierwsze grupy rolników, którzy osiedlili się w tej części Polski należały do kręgu nazywanego kulturą pucharów lejkowatych. Jej plemiona prowadziły gospodarkę rolniczo - pasterską, posługując się narzędziami z odłupków i wiórów krzemienych oraz starannie wykonanymi toporkami i siekierkami kamiennymi, niejednokrotnie wykonanymi z importowanego surowca krzemienego. Obok narzędzi kamiennych i kościanych pojawia się ceramika naczyniowa. Ta właśnie grupa narzędzi stanowi niemal wyłączność wśród znalezisk datowanych na okres neolitu. Najczęściej są to znaleziska luźne, znaczące trasę przejścia pasterskich grup ludności kultury ceramiki sznurowej lub kultury amfor kulistych.

Schyłkowe fazy neolitu związane są zapewne z napływem ludności z południa. Wraz z jej napływem rozpowszechnia się rolnictwo i hodowla zwierząt.

Rozpowszechnienie się miedzi i brązu do produkcji narzędzi rozpoczęło także nowy rozdział w dziejach ludzkości - epokę metali. We wczesnej fazie tej epoki (II okres epoki brązu tj. ok. 1400-1200 lat p.n.e.) dzisiejszy obszar gminy Międzyrzec Podlaski zasiedlony został przez plemiona kultury trzcinieckiej. Ludność tej kultury zamieszkiwała zarówno osady stałe jak i niewielkie obozowiska. Półnomadyczny charakter osadnictwa tej kultury związany był z dominującą rolą hodowli w gospodarce. Mimo określenia epoka brązu, śladami tej kultury są narzędzia krzemienne oraz ceramika naczyniowa.

W III okresie epoki brązu na interesującym nas obszarze powstają pierwsze osady kultury łużyckiej. Osadnictwo tej kultury funkcjonowało tutaj jeszcze we wczesnej epoce żelaza t.j. do ok. 650 r. p.n.e. Ntomiast na przełomie starszej epoki żelaza i okresu lateńskiego z kultury łużyckiej wyłania się tzw. kultura grobów kloszowych.

W dalszym ciągu okresu lateńskiego pojawia się tu ludność związana z kulturą przeworską, która zasiedla te tereny również w okresie wpływów rzymskich. Prowadziła też ożywione kontakty handlowe z cesarstwem oraz jego prowincjami. W okresie wpływów rzymskich pojawia się na terenach Polski kultura wielbarska. Okres wpływów rzymskich na

naszych ziemiach kończy się wraz z ogromnymi migracjami ludów barbarzyńskich spowodowaną atakiem Hunów na obszary nadczarnomorskie, potem zaś na ziemie imperium rzymskiego. W końcu IV w. n.e. wyludniają się także ziemie polskie, które ponownemu zasiedleniu ulegają dopiero z napływem ludności słowiańskiej.

Wczesne średniowiecze rozpoczyna się w 2. poł. VI wieku. W okresie tym dominującą formą osadnictwa były otwarte, pozbawione umocnień osiedla z zabudową typu ziemiankowego lub półziemiankowego. Ślady z tego okresu są ściśle związane z osadnictwem słowiańskim. W następnych wiekach dochodzi do zintensyfikowania osadnictwa słowiańskiego, które swój szczyt osiąga na początku państwowości państwa Piastów. Jakkolwiek we wcześniejszym osadnictwie można się dopatrywać organizacji plemiennej, to co najmniej od XI wieku mamy do czynienia z osadnictwem przynajmniej częściowo inspirowanym przez aparat władzy. Od tego czasu można zaobserwować wyludnianie terenu spowodowane najazdami ruskimi, pruskimi, a później jaćwieskimi i litewskimi i ponowne próby zasiedlenia wyniszczonych obszarów.

W ramach państwa Mieszka I obszar obecnej gminy Międzyrzec Podlaski znajdował się w całości w jego granicach, następnie prawdopodobnie znalazł się w obrębie Mazowsza rządzonego przez Masława, a po powrocie Kazimierza Odnowiciela i po ponownym zjednoczeniu ziem piastowskich ukształtowało się tu pogranicze należącej do Małopolski ziemi łukowskiej, Mazowsza i ziem będących we władaniu książąt ruskich, a później wchodzących w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego. Tak więc wschodnia i południowa część gminy związana była z ziemią łukowską, północna zaś stanowiła obszar ścierania się osadnictwa mazowieckiego i ruskiego. Bez wątplenia ziemie te ucierpiały w wyniku najazdów litewskich w XII i XIV w. Okres pewnej stabilności na pograniczu dochodzi już w połowie XIV w. lecz z normalizacją sytuacji mamy do czynienia po unii polsko-litewskiej unii krewskiej w 1483 roku. Pojawiły się wtedy dogodne warunki do niezagrożonego przez zewnętrzne najazdy rozwoju sieci osadniczej. I tak w ciągu XV wieku powstała sieć osadnictwa wiejskiego, której struktura pozostała niezmienną czasów współczesnych. Ustabilizowała się też granica pomiędzy Koroną a Litwą. Prosperity gospodarcze przypada na wiek XVI kiedy swój rozwój datuje również miasto Międzyrzec Podlaski.

W 1616 roku część obszaru gminy wchodzi w skład województwa podlaskiego. Wiek XVII obfituje w liczne przemarsze wojski: kozackich podczas powstania Chmielnickiego, moskiewskich i szwedzkich. W ich wyniku dochodziło do grabieży i zniszczeń. Straty powstałe wówczas częściowo zniwelowano na przestrzeni końca XVII i początku XVIII wieku. Udało się odbudować strukturę osadniczą jak i część produkcji przemysłowej. Ważnym ośrodkiem gospodarczym dla tego obszaru wciąż było miasto Międzyrzec Podlaski, gdzie się skupiały centra rzemieślnicze, manufaktury, jak i rynek zbytu dla towarów rolnych.

W wyniku zaborów w 1795 roku teren gminy Międzyrzec dostaje się pod zabór austriacki. W wyniku zaś wojen napoleońskich i wojny polsko-austriackiej w 1809 roku wchodzi w skład Księstwa Warszawskiego. Po klęsce wojsk napoleońskich włączony zostaje do powstałego na mocy Kongresu Wiedeńskiego Królestwa Polskiego. Wchodzi w skład guberni siedleckiej. Podczas powstania listopadowego w 1831 roku, teren ten jest areną działań wojskowych. 31 sierpnia 1831 roku na przedpolach Mań i Rogoźnicy dochodzi do

zwycięskiej bitwy wojsk polskich z wojskami rosyjskim. Śladem tego wydarzenia jest mogiła powstańcza w Maniach, w której spoczywają polegli w bitwie żołnierze.

Interesujący nasz obszar staje się również areną działań wojennych podczas I wojny światowej, czego śladami są cmentarze niemieckie w Krzewicy i Tuliłowie, w trakcie walki o niepodległość w 1918 roku, a następnie podczas wojny polsko-bolszewickiej 1920 roku. W tym okresie w mieście znajdował się punkt dowodzenia gen. Władysława Sikorskiego, a później sztab armii gen. E. Rydza-Śmigłego.

W okresie międzywojennym ziemie te wchodziły w skład powiatu radzyńskiego w województwie lubelskim. Względny rozwój gospodarczy w latach 1918-1939 przerwał wybuch II wojny światowej. W wyniku działań wojennych i okupacji w latach 1939-1944 doszło do kolejnych strat ludnościowych i gospodarczych. Do kolejnego okresu odbudowy przystąpiono w lipcu 1944 roku, kiedy zostały wyzwolone okolice Międzyrzecza Podlaskiego.

5.2.3. Zabytki nieruchome występujące na terenie gminy Międzyrzec Podlaski

Na terenie gminy Międzyrzec Podlaski, na podstawie terenowej inwentaryzacji, przeprowadzonej w 2014 r., odnotowano 152 obiekty o charakterze zabytkowym, które zostały włączone do gminnej ewidencji zabytków. Są wśród nich budowle sakralne, budynki użyteczności publicznej, zespoły dworskie, cmentarze, budownictwo wiejskie, mała architektura: kapliczki, figury i krzyże przydrożne oraz miejsca pamięci narodowej.

Architektura sakralna w gminie Międzyrzec Podlaski jest nieliczna, reprezentowana głównie przez świątynie i kaplice wyznania rzymskokatolickiego, najczęściej murowane, eklektyczne lub bezstylowe. Do wartościowszych zabytkowych obiektów sakralnych należą: kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Kozuszkach, przydrożne kaplice i kapliczki kubaturowe w miejscowościach: Łuniew, Pościsz, Wola Krzymowska, Żabce, Kozuszki, Krzymoszyce.

Zespoły rezydencjonalne – gmina Międzyrzec Podlaski nie była nasycona zespołami rezydencjonalnymi, z niewielu historycznych zespołów dworskich i folwarcznych zachowało się: pozostałości założenia dworsko-ogrodowego w Rogoźnicy, z murowaną rządcówką, oborą i szczątkowo zachowanym dziewiętnastowiecznym parkiem, pozostałości założenia dworsko-ogrodowego w Żabcach z zachowanymi elementami zabudowy gospodarczej: stodołą i oborą, pozostałości założenia dworsko-ogrodowego w Halasach i w Tuliłowie, dwór w Zawadkach.

Zespoły krajobrazowe – to zespoły tradycyjnej zabudowy wiejskiej, z zachowanym historycznym układem rozplanowania budynków, układem dróg i powiązaniem z otaczającym krajobrazem. W większości wsi gminy Międzyrzec Podlaski, zabudowa skupia się przy drogach biegnących przez wieś, nadając im charakter przydrożnic – wsie Strzakły, Wysokie, Sawki, wielodrożnic – Jelnica, Wysokie lub wsi widlicowych, np. Manie.

Budynki użyteczności publicznej – z tej grupy zabytków na terenie gminy zachował się budynek leśniczówki w Puchaczach, budynek dawnej szkoły w Rudnikach z pocz. XX w. oraz budynek dróżnicówki w Misiach z pocz. XX w.

Cmentarze – na terenie gminy Międzyrzec Podlaski występują cmentarze wyznaniowe rzymskokatolickie w: Puchaczach, cmentarze wojenne z 1915 r. w Tuliłowie,

Krzewicy, cmentarz powstańczy z 1831 r. w Maniach oraz cmentarz choleryczny z XIX w. w Pościszach.

Budownictwo ludowe – zabytkowe budownictwo ludowe tego regionu: domy mieszkalne i budynki gospodarcze, są dość licznie reprezentowane we wszystkich wsiach gminy, często są elementem zwartej zabudowy drewnianej. Domy mieszkalne to budowle drewniane o konstrukcji zrębowej, z balkonami łączonymi na „rybi ogon” z ostatkami, podwaliną na zamek. Na terenie gminy Międzyrzec Podlaski dominował typ chałupy szerokofrontowej, dwutraktowej, przykrytej dachem dwuspadowym z gładkim szczytem lub małą deską okapową, rzadziej dwuspadowym lub naczółkowym, ustawionej szczytowo do drogi (w starszym budownictwie) lub kalenicowo (w nowszym). Obecnie domy z dachem czterospadowym lub naczółkowym spotykane są już bardzo rzadko. Na terenie gminy najwięcej zachowało się domów z okresu międzywojennego, rzadkością są budynki z końca XIX w., częściej z pocz. XX w. Do gminnej ewidencji zabytków włączono 47 zabytkowych domów mieszkalnych i 12 budynków gospodarczych (spichlerze, obory, stodoły).

Budownictwo przemysłowe – gmina Międzyrzec Podlaski była i jest terenem typowo rolniczym, dlatego budownictwo przemysłowe nie rozwinęło się tutaj w znaczącym stopniu. Występowały tu młyny wietrzne oraz motorowe. Z dawnej zabudowy tego typu nie zachował się ani jeden obiekt: zostały rozebrane lub przebudowane, tracąc swoje wartości zabytkowe.

Mała architektura – na terenie gminy występuje dość duże nasycenie tradycyjnymi elementami krajobrazu polskiej wsi, jakimi są krzyże, różnorodne kapliczki i figury przydrożne. Ustawiane one były na rozstajach dróg, w miejscach objawień religijnych, na pamiątkę ważnych dla społeczności lokalnej wydarzeń. Większość z nich to fundacje mieszkańców wsi, którzy stawiali je jako swoje wota za przeżycie wojny, powroty z obozów, uzdrowienia. Krzyże są najczęściej drewniane, rzadziej kamienne, betonowe lub metalowe. Wśród kapliczek nielicznie występują obiekty kubaturowe z niewielkim wnętrzem, z ołtarzykiem na którym znajduje się obraz lub figura przedstawiająca osobę boską lub świętych. Są też kapliczki murowane w postaci słupów lub filarów, z wnęką mieszczącą przedstawienie świętego. Mają one często formę kilkunandygnacyjną, nakryte są daszkiem namiotowym, zdobione są płycinami i gzymsami. Kapliczki i krzyże otoczone są często ozdobnymi płotkami lub obsadzone kwiatami, ozdobnymi krzewami lub drzewami. Z terenu gminy 66 elementów małej architektury: krzyże, kapliczki i figury przydrożne zostały włączone do gminnej ewidencji zabytków.

Miejsca Pamięci Narodowej – świadectwem tragicznych wydarzeń gminy, związanych z czasami powstań i wojen, są miejsca pamięci narodowej. Najwięcej miejsc pamięci dotyczy drugiej wojny światowej, powstania listopadowego i powstania styczniowego. Z terenu gminy do gminnej ewidencji zabytków włączono 4 takie obiekty.

5.2.4. *Zabytki ruchome występujące na terenie gminy*

Zgodnie z art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące

świadcstwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

W gminie Międzyrzec Podlaski do wartościowych obiektów ruchomych należy dawne wyposażenie zabytkowego kościoła w Puchaczach (parafia Dołha), przeniesione do nowego kościoła, figura w kaplicy w Żabcach oraz wyposażenie kaplic przydrożnych, zabytkowe nagrobki na cmentarzu parafialnym w Puchaczach (Parafia Dołha).

Szczególną grupę tworzy zbiór map gruntów poszczególnych wsi gminy Międzyrzec Podlaski z połowy XX wieku. Są to mapy o znaczeniu archiwalnym i historycznym z punktu widzenia wsi, których dotyczą, jak i całej gminy. Są to arkusze przechowywane w tubie, a do części z nich dołączona jest księga rejestrowa. Takie komplety map istnieją dla wsi Kozuszki, Tłuściec (2 arkusze), Utrówka. Wsie Łuniew, Sitno, Tuliłów i wólka krzymowska posiadają mapy w tubach bez ksiąg rejestrowych. W zasobach Urzędu Gminy znajduje się jeszcze mapa "Plan gruntów ukazowych wsi Zasiadki" z 1946 r. Mapy te powinny zostać w razie potrzeby zakonserwowane, a następnie zarchiwizowane w Urzędzie Gminy. Dla celów użytkowych należałoby natomiast wykonać ich kopie.

5.2.5. Zabytki archeologiczne występujące na terenie gminy

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach gminy. Stanowiska archeologiczne zewidencjonowane są w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Na terenie gminy znajduje się jeden zabytek archeologiczny wpisany do rejestru zabytków i 70 ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Jest to grodzisko wczesnośredniowieczne w Dołhołęce, zlokalizowane w lesie zwanym Horodysz (Horodyszcz), datowane na X-XII wiek. Jest to typowo nizinne grodzisko pierścieniowate, o kolistym kształcie wału, który zachował się do wysokości około 1 metra. Fosa otaczająca grodzisko posiada głębokość do 2 metrów licząc od korony wału.

Pozostałe stanowiska zewidencjonowane są w krajowej ewidencji stanowisk archeologicznych. Tylko jedno z nich posiada własną formę terenową. Jest to kurhan w Krzewicy, datowany przypuszczalnie na okres nowożytny. Pozostałe stanowiska mają formę płaską. Są to zarówno osady, ślady osadnictwa jak i cmentarzyska. Ich chronologia sięga schyłkowego paleolitu i mezolitu (przed 8 tysiącleciem przed Chr.), poprzez niemal

wszystkie kultury archeologiczne uchwytnie w tej części Polski, po okres uformowania się obecnej sieci osadniczej w średniowieczu i okresie nowożytnym. Większość stanowisk znanych jest z badań powierzchniowych prowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski w latach 80-tych i 90-tych XX wieku. Bardziej szczegółowe badania rozpoznawcze oraz wykopaliskowe przeprowadzone były w związku z budową obwodnicy Międzyrzecza Podlaskiego. Dotyczyły one jednak tylko pasa wzdłuż przebiegu obwodnicy. Badania te pokazały jednak konieczność weryfikacji dawnych badań powierzchniowych, w celu zlokalizowania stanowisk archeologicznych nieuchwytnych w trakcie dawnych badań powierzchniowych.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z późn. zm.) formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Na terenie gminy Międzyrzec Podlaski znajduje się pięć obiektów **wpisanych do rejestru zabytków** województwa lubelskiego.

Lp.	Miejscowość	Zabytek – zakres wpisu	Nr rejestru	Nr decyzji wpisu do rejestru zabytków
1	Krzewica	Cmentarz wojenny z 1915 r., zajmujący działkę wskazaną w decyzji, w granicach wg zał. do decyzji mapy	A/1611	decyzja LWKZ z 28.11.2011, znak: KD.5140.2.6.2011
2	Manie	Cmentarz powstańców z 1831 r., wraz z drzewostanem, w obrębie działki wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. do decyzji planu	A/1342	decyzja WKZ w Białej Podlaskiej z 11.06.1996, znak: PSOZ-592/1/96
3	Puchacze	leśniczówka, w obrębie działki wskazanej w decyzji w granicach wg zał. do decyzji planu	A/1358	decyzja WKZ w Białej Podlaskiej z 2.08.1995, znak: PSOZ-675/7/95
4	Tuliów	cmentarz wojenny niemiecko-austriacki z I wojny świat., wraz z drzewostanem, w obrębie działki wskazanej w decyzji,	A/1339	decyzja WKZ w Białej Podlaskiej z 15.07.1996, znak:

		w granicach wg załączników do decyzji		PSOZ-741/1/96
5	Dołhołęka	Grodzisko tzw. „Horodyszczce” lub „Okopy” z wałem ziemnym otoczonym fosą, wg opisu w decyzji	C/22	

Na terenie gminy Międzyrzec Podlaski nie utworzono parków kulturowych, nie ma również obiektów uznanych za pomnik historii.

Gmina Międzyrzec Podlaski nie ma aktualnego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy.

5.4. Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Gminna ewidencja zabytków gminy Międzyrzec Podlaski opracowana została w 2014 r. zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Gminna Ewidencja Zabytków prowadzona jest w formie kart adresowych zawierających podstawowe informacje, umożliwiające określenie zabytku oraz jego miejsce położenia.

Zgodnie z art.21 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z późn. zm.) gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programu opieki nad zabytkami przez gminy.

W gminnej ewidencji gminy Międzyrzec Podlaski ujęto 152 zabytki nieruchome i 71 zabytków archeologicznych.

WYKAZ OBIEKTÓW UJĘTYCH W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW GMINY MIĘDZYRZEC PODLASKI

Lp.	Miejscowość	Adres	Nazwa	Czas powstania
1.	Bereza	Bereza 133	Dom	Pocz. XX w.
2.	Bereza	Bereza 115	Dom	1 ćw. XX w.
3.	Bereza	Bereza 66	Dom	1 ćw. XX w.
4.	Bereza	Bereza 171	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
5.	Bereza	Bereza 139	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
6.	Bereza	Np. posesji nr 90	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.

Lp.	Miejscowość	Adres	Nazwa	Czas powstania
7.	Bereza	Bereza 78	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
8.	Jelnica	Jelnica 124	Kapliczka przydrożna	1948
9.	Jelnica	Pas drogowy, dz. 227	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
10.	Jelnica	Jelnica 156	Kapliczka przydrożna	1 ćw. XX w.
11.	Koszeliki	Koszeliki 9	Dom	1 ćw. XX w.
12.	Koszeliki	Koszeliki 10	Dom	1 ćw. XX w.
13.	Koszeliki	Koszeliki 23	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
14.	Koszeliki	Np. posesji 43	Krzyż przydrożny	2 ćw. XX w.
15.	Koszeliki	Koszeliki 9	Obora	1 ćw. XX w.
16.	Kożuszki	Kożuszki 43	Dom	1 ćw. XX w.
17.	Kożuszki	Dz. 73/5	Dom	1 ćw. XX w.
18.	Kożuszki	Kożuszki 63	Kaplica	Pocz. XX w.
19.	Kożuszki	Kożuszki 4	Kapliczka przydrożna	1948 r.
20.	Kożuszki	Kożuszki 63	Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP	1936-56
21.	Kożuszki	Kożuszki 4	Krzyż przydrożny	1 ćw. XX w.
22.	Kożuszki	Dz. 73/5	Spichlerz	1 ćw. XX w.
23.	Krzewica	Dz. nr 29	Cmentarz wojenny	1915 r.
24.	Krzewica	Krzewica 13	Dom	1937 r.
25.	Krzewica	Krzewica 28	Dom	1 ćw. XX w.

Lp.	Miejscowość	Adres	Nazwa	Czas powstania
26.	Krzewica	Krzewica 31	Dom	1 ćw. XX w.
27.	Krzewica	Krzewica 25	Kapliczka przydrożna	Ok. 1925 r.
28.	Krzewica	Krzewica 55	Kapliczka przydrożna	1927 r.
29.	Krzewica	Krzewica 54	Krzyż przydrożny	2 ćw. XX w.
30.	Krzymoszyce	Krzymoszyce 42	Dom	Pocz. XX w.
31.	Krzymoszyce	Krzymoszyce 12	Dom	Pocz. XX w.
32.	Krzymoszyce	Krzymoszyce 12a	Dom	Pocz. XX w.
33.	Krzymoszyce	Krzymoszyce 10	Dom	Pocz. XX w.
34.	Krzymoszyce	Krzymoszyce 29	Dom	Pocz. XX w.
35.	Krzymoszyce	Krzymoszyce 2	Dom	Pocz. XX w.
36.	Krzymoszyce	Dz. 55/1	Kaplica pw. św. Antoniego Padewskiego	1945 r.
37.	Krzymoszyce	Krzymoszyce 42	Kapliczka przydrożna	1959 r.
38.	Krzymoszyce	Krzymoszyce, ob. Domu 18	Kapliczka przydrożna	1 ćw. XX w.
39.	Krzymoszyce	Krzymoszyce 2	Kapliczka przydrożna	1 ćw. XX w.
40.	Łuby	Obok domu nr 24	Kapliczka przydrożna	1 ćw. XX w.
41.	Łukowisko	Łukowisko 79	Dom	1 ćw. XX w.
42.	Łukowisko	Łukowisko 78	Dom	1 ćw. XX w.
43.	Łukowisko	Łukowisko 80	Dom	2 ćw. XX w.

Lp.	Miejscowość	Adres	Nazwa	Czas powstania
44.	Łukowisko	Łukowisko 66	Dom	1912
45.	Łukowisko	Łukowisko 55	Dom	1 ćw. XX w.
46.	Łukowisko	Łukowisko 45	Dom	1 ćw. XX w.
47.	Łukowisko	Łukowisko 66	Kapliczka przydrożna	1909 r.
48.	Łukowisko	Łukowisko 79	Krzyż przydrożny	1 ćw. XX w.
49.	Łukowisko	Dz. 60/5	Krzyż przydrożny	1 ćw. XX w.
50.	Łuniew	Łuniew 18	Dom	1 ćw. XX w.
51.	Łuniew	Łuniew 36	Dom	1936 r.
52.	Łuniew	Łuniew 35	Dom	1924 r.
53.	Łuniew	Łuniew 30a	Dom	1 ćw. XX w.
54.	Łuniew	Dz. nr 138/15	Kaplica	2 ćw. XX w.
55.	Łuniew	Obok d. nr 21	Kapliczka przydrożna	1 ćw. XX w.
56.	Manie	Dz. 331	Cmentarz powstańczy	1831 r.
57.	Manie	Manie 4	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
58.	Manie	Obok domu nr 21	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
59.	Manie	Manie 80	Kapliczka przydrożna	1934 r.
60.	Manie	Obok domu nr 49	Krzyż przydrożny	1 ćw. XX w.
61.	Manie	Manie 65	Stodoła	1 ćw. XX w.
62.	Misie	Misie 140	Dróżniczówka	Pocz. XX w.

Lp.	Miejscowość	Adres	Nazwa	Czas powstania
63.	Misie	Obok domu nr 139	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
64.	Misie	Obok domu nr 119a	Kapliczka przydrożna	1854 r.
65.	Misie	Obok domu nr 88a	Kapliczka przydrożna	1 ćw. XIX w.
66.	Misie	Dz. nr 701/4	Stodoła	1 ćw. XX w.
67.	Pościsze	Pościsze 54	Dom	2 ćw. XX w.
68.	Pościsze	Dz. nr 45/2, 46	Kaplica	1937 r.
69.	Pościsze	Pościsze 51	Kapliczka przydrożna	1 ćw. XX w.
70.	Pościsze (Starowieś)	Pościsze (Starowieś) 45	Dom	1 ćw. XX w.
71.	Pościsze (Starowieś)	Pościsze (Starowieś) 20	Dom	1911 r.
72.	Pościsze (Starowieś)	Pościsze (Starowieś) 45	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
73.	Pościsze (Starowieś)	Pościsze (Starowieś) 20	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
74.	Pościsze (Starowieś)	Np. domu nr 5	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
75.	Przychody	Przychody 92	Dom	1 ćw. XX w.
76.	Przychody	Przychody 15	Kapliczka przydrożna	1 ćw. XX w.
77.	Przychody	Przychody 92	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
78.	Puchacze	Dz. nr 401	Cmentarz rzymskokatolicki	3 ćw. XIX w.

Lp.	Miejscowość	Adres	Nazwa	Czas powstania
79.	Puchacze	Dz.nr 401	Dzwonnica	k. XVIII w., 1951 r.
80.	Puchacze	Puchacze 27	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
81.	Puchacze	Dz. nr 562/2	Leśniczówka	k. XIX w.
82.	Puchacze	Dz. nr 401	MPN Lotnikom Września 1939 r.	1965 r., 2005 r.
83.	Puchacze	Dz. nr 376	MPN Powstańcom Styczniowym	1 ćw. XX w., 2005 r.
84.	Puchacze	Dz. nr 402	Plebania	k. XIX w.
85.	Puchacze	Dz. nr 562/2	Stodoła	Pocz. XX w.
86.	Rogoźnica	Rogoźnica – Stara Wieś 98	Dom	2 ćw. XX w.
87.	Rogoźnica	Rogoźnica Stara Wieś 108	Kapliczka przydrożna	1 ćw. XX w.
88.	Rogoźnica	Rogoźnica – Stara Wieś 103	Krzyż przydrożny	1 ćw. XX w.
89.	Rogoźnica	Dz. 6/32	Pomnik poległym w latach 1939-45	1978 r.
90.	Rogoźnica	Rogoźnica Stara Wieś 109	Spichlerz	1 ćw. XX w.
91.	Rogoźnica	Rogoźnica Stara Wieś 109	Stodoła	1 ćw. XX w.
92.	Rogoźnica Kolonia	Rogoźnica Kolonia 1	Dwór	Pocz. XX w.
93.	Rogoźnica Kolonia	Rogoźnica Kolonia 1	Obora w zespole dworskim	Pocz. XX w.
94.	Rogoźnica Kolonia	Rogoźnica Kolonia 1	Park	4 ćw. XIX w.
95.	Rogoźniczka	Rogoźniczka 29	Dom	1 ćw. XX w.
96.	Rogoźniczka	Rogoźniczka 30	Dom	1 ćw. XX w.
97.	Rogoźniczka	Rogoźniczka 36	Dom	1 ćw. XX w.

Lp.	Miejscowość	Adres	Nazwa	Czas powstania
98.	Rogoźniczka	Pas drogowy, dz. nr 225	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
99.	Rogoźniczka	Rogoźniczka 41	Obora	4 ćw. XIX w.
100.	Rudniki	Obok domu nr 3	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
101.	Rudniki	Rudniki 2	Szkoła	Pocz. XX w.
102.	Rzeczyca	Ul. Polna 4	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
103.	Rzeczyca	Ul. Krzywa 4	Kapliczka przydrożna	1 ćw. XX w.
104.	Rzeczyca	Ul. Prosta 60a	Kapliczka przydrożna	1923 r.
105.	Sawki	Sawki 8	Dom	1 ćw. XX w.
106.	Sawki	Sawki 19a	Dom	1 ćw. XX w.
107.	Sawki	Sawki 21	Dom	1 ćw. XX w.
108.	Sawki	Sawki 22	Dom	1 ćw. XX w.
109.	Sawki	Pas drogowy, dz. nr 76	Krzyż przydrożny	1941 r.
110.	Sawki	Sawki 19a	Stodoła	1 ćw. XX w.
111.	Strzakły	Strzakły 89a	Dom	Pocz. XX w.
112.	Strzakły	Strzakły 19	Dom	Pocz. XX w.
113.	Strzakły	Strzakły 21	Dom	Pocz. XX w.
114.	Strzakły	Strzakły 7	Dom	1 ćw. XX w.
115.	Strzakły	Dz. 763	Kaplica	1957 r.
116.	Strzakły	Np. domu nr 9	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.

Lp.	Miejscowość	Adres	Nazwa	Czas powstania
117.	Strzakły	Strzakły 49	Krzyż przydrożny	1930 r.
118.	Tłuściec	Np. domu nr 73	Kapliczka przydrożna	1 ćw. XX w.
119.	Tłuściec	Tłuściec 80	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
120.	Tuliłów	Dz. nr 480	Cmentarz wojenny	1915 r.
121.	Tuliłów	Ul. Starowieś 15	Dom	2 ćw. XX w.
122.	Tuliłów	Ul. Starowieś 10	Dom	1 ćw. XX w.
123.	Tuliłów	Dz. nr 533	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
124.	Tuliłów	Np. domu Starowieś nr 10	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
125.	Tuliłów	Dz. 741/1	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
126.	Tuliłów	Tuliłów 64	Kapliczka przydrożna	1839 r.
127.	Tuliłów	Dz. nr 573/1	Krzyż przydrożny	Pocz. XX w.
128.	Tuliłów	Ul. Łukowska dz. 809	Krzyż przydrożny	1 ćw. XX w.
129.	Tuliłów	Dz. 617/1	Pozostałości parku podworskiego	4 ćw. XIX w.
130.	Utrówka	Dz. nr 83	Kaplica	2 ćw. XX w.
131.	Utrówka	Dz. nr 298/3	MPN – krzyż powstańcom 1863 r.	2003 odn.
132.	Wólka Krzymowska	Wólka Krzymowska 42	Dom	4 ćw. XIX w.
133.	Wólka Krzymowska	Dz. 673	Kaplica	1907 r.

Lp.	Miejscowość	Adres	Nazwa	Czas powstania
134.	Wólka Krzymowska	Dz. 673	Pomnik	1937 r.
135.	Wysokie	Ul. Rudnicka 67	Dom	1 ćw. XX w.
136.	Wysokie	Ul. Rolnicza 7	Figura Chrystusa	1 ćw. XX w.
137.	Wysokie	Ul. Rudnicka 55	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
138.	Wysokie	Ul. Rudnicka 27a	Kapliczka przydrożna 27a	Pocz. XX w.
139.	Zasiadki	Zasiadki 15	Dom	1 ćw. XX w.
140.	Zasiadki	Zasiadki 55	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
141.	Zasiadki	Dz. 428	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
142.	Zasiadki	Dz. 102	Krzyż przydrożny	1915 r.
143.	Zawadki	Zawadki 27	d. dwór	Pocz. XX w.
144.	Zawadki	Zawadki 24	Kapliczka przydrożna	1 ćw. XX w.
145.	Zawadki	Dz. nr 360/2	Krzyż przydrożny	1 ćw. XX w.
146.	Zawadki	Zawadki 7	Krzyż przydrożny	1940 r.
147.	Zawadki	Zawadki 28	Obora	1957
148.	Żabce	Dz. 775/3	Kaplica	1857 r.
149.	Żabce	Obok domu nr 41	Kapliczka przydrożna	Pocz. XX w.
150.	Żabce	Dz. 38/28	Obora	Pocz. XX w.
151.	Żabce	Dz. 38/28	Stodoła	1 ćw. XX w.
152.	Żabce 75	Żabce 75	Krzyż przydrożny	1947 r.

**WYKAZ ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH UJĘTYCH W GMINNEJ
EWIDENCJI ZABYTKÓW GMINY MIĘDZYRZEC PODLASKI**

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Obszar AZP	Nr stan. na obszarze	Nr stan. w miejsc.
1.	Bereza	Ślad osadniczy	63-83	3	3
2.	Bereza	Cmentarzysko	63-83	1	1
3.	Bereza	Ślad osadniczy	62-83	17	2
4.	Dołhołęka	Grodzisko	62-83	10	1
5.	Dołhołęka	Obozowisko	60-83	7	2
6.	Dołhołęka	Obozowisko	60-83	8	3
7.	Halasy	Ślad osadniczy	60-83	9	2
8.	Halasy	Obozowisko	60-83	10	3
9.	Halasy	Ślad osadniczy	60-83	13	4
10.	Jelnica	Cmentarzysko	62-82	13	2
11.	Kożuszki	Cmentarzysko	59-82	4	1
12.	Kożuszki	Ślad osadniczy	59-82	9	3
13.	Kożuszki	Ślad osadniczy	59-82	13	4
14.	Krzewica	Ślad osadniczy	60-82	11	9
15.	Krzewica	Ślad osadniczy	60-82	10	8
16.	Krzewica	Ślad osadniczy	60-82	9	7
17.	Krzewica	Osada	60-82	8	6
18.	Krzewica	Kurhan	60-82	2	2
19.	Krzewica	Cmentarzysko	60-82	5	3
20.	Krzewica	Cmentarzysko	60-82	6	4
21.	Krzewica	Ślad osadniczy	60-82	7	5

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Obszar AZP	Nr stan. na obszarze	Nr stan. w miejsc.
22.	Krzymoszyce	Ślad osadniczy	61-82	10	1
23.	Łuby	Ślad osadniczy	59-82	7	3
24.	Łuby	Ślad osadniczy	59-82	6	2
25.	Łuby	Ślad osadniczy	59-82	5	1
26.	Łuby	Ślad osadniczy	59-82	11	4
27.	Łuby (d.Kożuszki)	Ślad osadniczy	59-82	8	2
28.	Łukowisko	Ślad osadniczy	59-83	37	6
29.	Łukowisko	Osada	59-83	38	7
30.	Łukowisko	Ślad osadniczy	59-83	1	4
31.	Łukowisko	Ślad osadniczy	59-83	13	5
32.	Łukowisko	Ślad osadniczy	59-83	39	
33.	Łukowisko (d. Budy Kolonia)	Ślad osadniczy	60-83	14	2
34.	Łuniew	Ślad osadniczy	60-83	13	3
35.	Łuniew	Ślad osadniczy	60-83	12	2
36.	Łuniew	Ślad osadniczy	59-82	10	1
37.	Manie	Obozowisko	60-83	15	1
38.	Misie (d. Lasy)	Ślad osadniczy	62-82	5	1
39.	Misie (d. Lasy)	Ślad osadniczy	62-82	12	2
40.	Pościsze	Cmentarzysko	61-82	8	1
41.	Pościsze Starowieś	Osada	62-82	8	1
42.	Przyłuki (d. Manie)	Ślad osadniczy	60-83	17	2
43.	Przyłuki (d.Manie)	Ślad osadniczy	60-83	16	1

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Obszar AZP	Nr stan. na obszarze	Nr stan. w miejsc.
44.	Rogoźnica Kolonia (d. Wysokie)	Ślad osadniczy	61-84	4	1
45.	Rudniki	Ślad osadniczy	61-84	3	2
46.	Rudniki	Ślad osadniczy	61-84	1	1
47.	Rzeczyca	Ślad osadniczy	63-83	6	3
48.	Rzeczyca	Ślad osadniczy	62-83	21	1
49.	Rzeczyca	Ślad osadniczy	62-83	22	2
50.	Rzeczyca (d.Bereza)	Osada	62-83	20	1
51.	Sawki	Ślad osadniczy	62-82	9	1
52.	Sawki	Osada	62-82	11	2
53.	Strzakły	Ślad osadniczy	62-82	2	1
54.	Strzakły	Ślad osadniczy	62-82	3	2
55.	Strzakły	Cmentarzysko	62-82	4	3
56.	Strzakły	Ślad osadniczy	61-82	3	1
57.	Tłuściec (d.Łukowisko)	Ślad osadniczy	60-82	2	1
58.	Tuliłów	Osada	62-83	12	3
59.	Tuliłów	Ślad osadniczy	62-83	13	4
60.	Tuliłów	Ślad osadniczy	62-83	14	5
61.	Tuliłów	Osada	62-83	15	6
62.	Tuliłów	Ślad osadniczy	62-83	16	7
63.	Wólka Krzymowska	Ślad osadniczy	61-82	6	1
64.	Wólka Krzymowska	Cmentarzysko	61-82	7	2
65.	Wysokie	Ślad osadniczy	63-83	5	2

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Obszar AZP	Nr stan. na obszarze	Nr stan. w miejsc.
66.	Wysokie (d.Rudniki)	Ślad osadniczy	62-84	6	3
67.	Wysokie (d.Rudniki)	Osada	63-83	4	1
68.	Zasiadki	Ślad osadniczy	60-83	11	1
69.	Zaścianki (d. Międzyrzec Podlaski)	Osada	61-83	3	
70.	Zaścianki (d. Międzyrzec Podlaski)	Ślad osadniczy	61-83	4	
71.	Zaścianki (d. Międzyrzec Podlaski)	Ślad osadniczy	61-83	5	

5.5. Zabytki o największym znaczeniu dla gminy

Do najwartościowszych zabytków, położonych na terenie gminy Międzyrzec Podlaski, należą: leśniczówka w Puchaczach, plebania i dzwonnica przy kościele św. Barbary w Puchaczach, cmentarze z I wojny światowej w Tuliłowie i Krzewicy, cmentarz z powstania listopadowego w Maniach, kościół parafialny w Kozuszkach, przydrożne kaplice i kapliczki kubaturowe w miejscowościach: Luniew, Pościsz, Wola Krzymowska, Żabce, kapliczki przydrożne w Berezie, Krzewicy, Misiach, Pościszach, Przychodach, Rogoźniczce i Tuliłowie. Warte uwagi są również pozostałości dawnych zespołów dworskich i folwarcznych w: Rogoźnicy, Halasach, Żabcach, jako ostatnie ślady majątków rezydencji wiejskich ziemi międzyrzeckiej.

o LEŚNICZÓWKA W PUCHACZACH

Leśniczówka w Puchaczach

Wybudowana w k. XIX w. jako budynek gospodarczy dawnego folwarku. Położona na skraju wsi, przy drodze przez wieś, w sąsiedztwie kościoła. Budynek murowany, z cegły, otynkowany, na rzucie wydłużonego prostokąta. Od strony wschodniej, na osi, drewniany ganek wsparty na ośmiu słupach, zwieńczony trójkątnym szczytem. Bryła zwarta, prostopadłościenna, przykryta dachem dwuspadowym, naczółkowym. Pokrycie dachowe dachówką ceramiczną.

Budynek użytkowany jest na cele terapeutyczne Fundacji Pomocy Osobom Uzależnionym i ich Rodzinom we wsi Dołha.

Leśniczówka w Puchaczach

Obiekt wpisany do rejestru zabytków województwa lubelskiego pod nr A/1358 decyzją WKZ w Białej Podlaskiej z 2.08.1995, znak: PSOZ-675/7/95

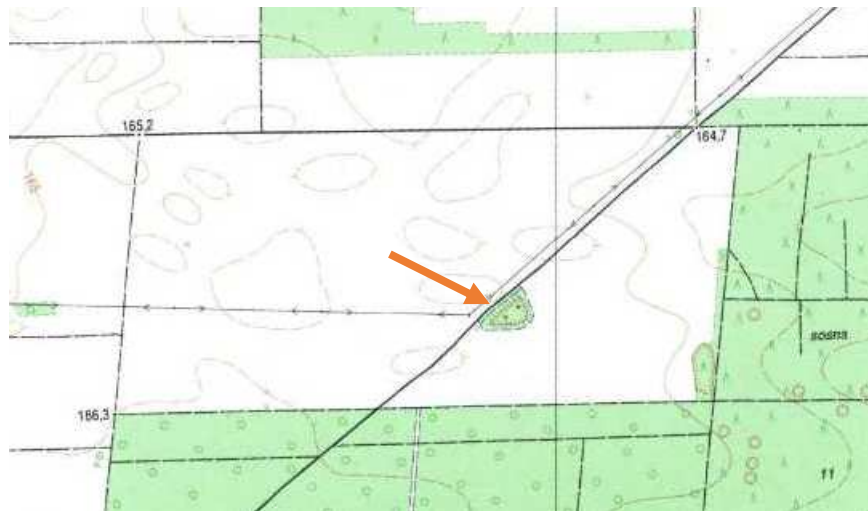
Stan zachowania obiektu: dobry

○ CMENTARZ WOJENNY Z 1915 R. W KRZEWICY

Cmentarz wojenny w Krzewicy

Cmentarz w Krzewicy został założony we wrześniu 1915 r. po bitwach stoczonych przez wojska austriackie z wojskami rosyjskimi od 14 do 16 sierpnia 1915 r. Położony przy drodze polnej, ok. 2,5 km na północny-wschód od wsi Krzewica. Założony na planie nieforemnego wielokąta, powstałym z połączenia prostokąta z trapezem. Teren cmentarza ze wszystkich stron otoczony jest wałem ziemnym i rowem, z wejściem od strony południowo-zachodniej, przylegającym do polnej drogi z Krzewicy do Łukowisk. Przed wejściem na teren cmentarza znajdują się pozostałości rowów strzeleckich z czasu walki oddziałów radzieckich z niemieckimi w 1944 r. Z wszystkich stron otoczony jest polami uprawnymi.

Od strony wejścia, wzdłuż głównej osi, prowadzi aleja, po jej obu stronach rozmieszczone są mogiły indywidualne i zbiorowe. Aleja zakończona jest niewielkim placem, w części prostokątnej, przy którym półkole rozmieszczone są 24 mogiły indywidualne, a na nimi cztery rzędy mogił indywidualnych i zbiorowych i po dwa rzędy z obu boków. Za linią półkolistą mogił, w takim samym układzie rosną stare świerki. Na cmentarzu znajduje się około 130 mogił indywidualnych i ok. 20 mogił zbiorowych.

Cmentarz został urządzony przez specjalnie powołane do tego celu oddziały, po zakończonych działaniach wojennych. Żołnierzy austriackich i niemieckich, o ustalonej tożsamości, pochowano w indywidualnych mogiłach, o nieustalonej tożsamości w mogiłach zbiorowych, po kilku we wspólnym grobie. W wyeksponowanych, ułożonych półkole 24 mogiłach, pochowano zapewne żołnierzy wyższych rangą, zgodnie z zasadą urządzania cmentarzy wojennych w tym czasie. Poległych żołnierzy rosyjskich pochowano w zbiorowych mogiłach. Na mogiłach ustawiono krzyże drewniane z tabliczkami w języku niemieckim, z oznaczeniem poległych (imię i nazwisko, stopień wojskowy, numer jednostki). Cmentarz został otoczony wałem ziemnym i rowem, przy wejściu prawdopodobnie zamontowana była drewniana brama. Na cmentarzu wojennym w Krzewicy pochowano ok. 350-400 poległych żołnierzy austriackich, niemieckich, rosyjskich oraz innych narodowości wcielonych do obu armii. (źródło: Cmentarze i mogiły wojenne z okresu lat 1914 – 1920 w województwie białokopolskim, Kononow W., Sroka J., 1990).

Stan zachowania: układ kompozycyjny jest dobrze czytelny: z dawnych elementów zachował się wał i rów okalający cmentarz, z wyraźnie zaznaczonym wejściem, aleja główna z półkolistym placem, układ mogił. Cmentarz jest zaniedbany, porośnięty wysoką trawą i licznymi samosiewami drzew i krzewów.

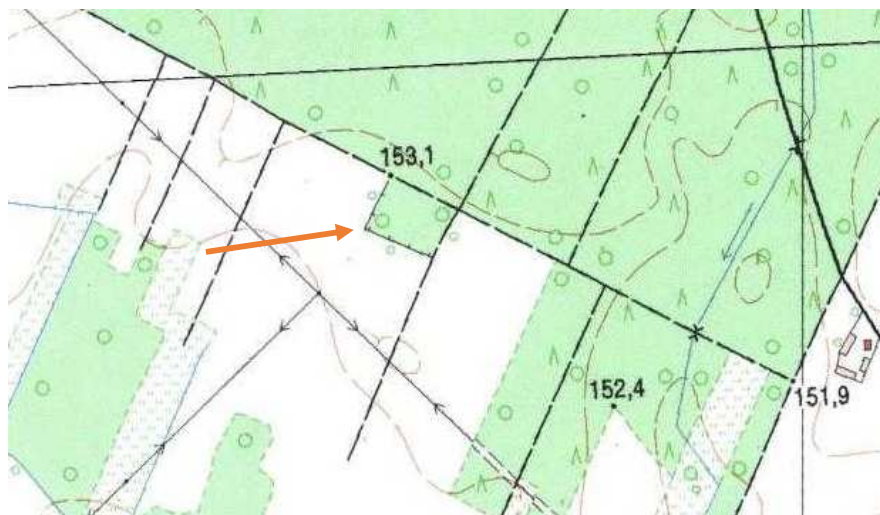
Obiekt wpisany do rejestru zabytków województwa lubelskiego pod nr A/1611 decyzją LWKZ z 28.11.2011, znak: KD.5140.2.6.2011

o CMENTARZ WOJENNY Z 1915 R. W TULIŁOWIE

Cmentarz wojenny w Tuliłowie

Cmentarz w Tuliłowie został założony we wrześniu 1915 r. po bitwach stoczonych przez wojska austriackie z wojskami rosyjskimi od 14 do 16 sierpnia 1915 r. Położony ok. 700 m. od wsi Tuliłów, na skraju lasu. Założony na planie prostokąta, ze wszystkich stron otoczony wałem ziemnym, z wejściem od strony północno-wschodniej, z drogi biegnącej wzdłuż linii lasu. Z pozostałych 3 stron otoczony jest polami uprawnymi. Od wejścia do półkolistego placu w centrum cmentarza, na którym ustawiony jest współczesny krzyż, prowadzi prosta aleja. Cmentarz w części porośnięty jest drzewami.

Cmentarz został urządzony przez specjalnie powołane do tego celu oddziały, po zakończonych działaniach wojennych. Żołnierzy austriackich, o ustalonej tożsamości, pochowano w indywidualnych mogiłach, o nieustalonej tożsamości w mogiłach zbiorowych, po kilku we wspólnym grobie. Poległych żołnierzy rosyjskich pochowano w dwóch zbiorowych mogiłach. Na mogiłach ustawiono krzyże drewniane z tabliczkami w języku niemieckim, z oznaczeniem poległych (imię i nazwisko, stopień wojskowy, numer jednostki). Cmentarz został otoczony wałem ziemnym i drewniany płotkiem, a przy wejściu zamontowano drewniana bramę. Pośrodku cmentarza ustawiony został wysoki, drewniany krzyż z napisem: Rätselhaft ist das Leben - Es strebet die Menschheit noch Freude, - Frieden und drängen zum Licht – Aber das Ende ist Streit. – Bruder steht gegen Bruder, - Es scheigen Weisheit und Milde – Herrlich allein ist der Tod – Frieden gibt er und Vereint. Zgodnie z zachowanym archiwalnym wykazem, zawartym w piśmie burmistrza Międzyrzecza Podlaskiego Franciszka Majewskiego do władz powiatu radzyńskiego z 31 marca 1943 r., na cmentarzu wojennym w Tuliłowie spoczywa ok. 400-450 żołnierzy, w tym: 280 Austriaków, 70 Niemców, 21 Rosjan, 11 Polaków, 6 Węgrów. (źródło: Cmentarze i mogiły wojenne z okresu lat 1914-1920 w województwie białkopodlaskim, Kononow W., Sroka J., 1990).

W czasie II wojny światowej Niemcy przeprowadzili renowację cmentarza. W 1944 r. cmentarz został zdewastowany przez żołnierzy Armii Czerwonej.

Stan zachowania: układ kompozycyjny jest słabo czytelny., z dawnych elementów zachował się wał okalający cmentarz, z wyraźnie zaznaczonym wejściem, aleja główna z półkolistym placykiem w centrum, układ mogił jest mało czytelny. Teren jest systematycznie porządkowany przez Gminę.

Obiekt wpisany do rejestru zabytków pod nr A/1339 decyzją WKZ w Białej Podlaskiej z 15.07.1996, znak: PSOZ-741/1/96.

o CMENTARZ POWSTAŃCÓW Z 1831 R. W MANIACH

Cmentarz położony jest w centrum wsi, między zabudowaniami gospodarskimi. Na cmentarzu pochowani zostali powstańcy polegli w bitwie pod Międzyrzecem stoczonej 29 sierpnia 1831 r., ostatniej zwycięskiej batalii w powstaniu listopadowym.

Założony na planie czworokąta, bez wewnętrznych podziałów. W centrum współczesny pomnik z tablicą Tu spoczywają bohaterowie powstania listopadowego polegli w bitwie pod Międzyrzecem – Maniami – Rogoźnicą/ Cześć ich Pamięci/ Społeczeństwo/Gminy/Międzyrzec Podl. 1981 r.

Stan zachowania: układ nieczytelny, brak śladów mogił. Teren ogrodzony, uporządkowany.

Obiekt wpisany do rejestru zabytków pod nr A/1342 decyzją WKZ w Białej Podlaskiej z 11.06.1996, znak: PSOZ-592/1/96.

o GRODZISKO Wczesnośredniowieczne w Dołhołęce

Grodzisko położone jest na wschodnim skraju niewielkiego lasu Horodyszcz (Horodysz), zlokalizowanego na południowy wschód od zabudowań wsi Dołhołęka przy drodze krajowej nr 19. Jest to grodzisko wczesnośredniowieczne datowane na X-XI w.

Jest to typowe grodzisko jednowałowe o charakterze nizinnym. Posiada kolisty zarys o średnicy 50-56 metrów. Wały o wysokości około 1 metra od poziomu majdanu. Grodzisko otoczone jest fosą o głębokości około 2 metrów licząc od korony wałów. Jest to pozostałość typowego obiektu o charakterze obronnym z będącego częścią systemu grodowego z okresu wczesnego średniowiecza. Obszar grodziska porośnięty jest drzewami i roślinnością typu leśnego. Jego stan zachowania należy uznać za dobry, choć miejscami widoczne są zniszczenia dokonywane w wałach przez dzikie zwierzęta.

Obiekt wpisany do rejestru zabytków pod nr C/22

○ ZESPÓŁ FOLWARCZNY W HALASACH

Zespół folwarczny w Halasach

Folwark w Halasach powstał w XVI w., założono go prawdopodobnie na terenie wcześniejszych lasów. Miał on znaczenie głównie gospodarcze i nastawiony był przede wszystkim na produkcję zbóż. Jego pierwotna kompozycja nie jest znana. Należał do dóbr międzyrzeckich, których właścicielami byli kolejno Nasutowicze, Zabrzezińscy, Tęczyńscy, Opalińscy, Lubomirscy, Denhoffowie, Czartoryscy, a od 1844 r. Potoccy. Po 1863 r. właścicielka dóbr międzyrzeckich Aleksandra hr. Potocka przeprowadziła gruntowną zmianę sposobu gospodarowania folwarku, z czym wiązała się zapewne również przebudowa siedziby folwarcznej w Halasach. Z tego okresu pochodziło rozplanowanie obiektu, które w zarysach przetrwało do dziś.

Całość kompozycji obejmowała obszar o kształcie wydłużonego prostokąta, którego północną część zajmowało podwórze gospodarcze z licznymi zabudowaniami drewnianymi i murowanymi, wśród których wyróżniał się murowany, dwukondygnacyjny spichlerz. Na wschód od tych zabudowań znajdowała się obszerna drewniana rządcówka. Stanowiła ona przykład drewnianej architektury XIX w., wywodzącej się bezpośrednio z wcześniejszych tradycji budowy dworu polskiego. Południową część założenia zajmował duży, prostokątny sad. Rządcówkę otaczał niewielki ogród- ozdobny oraz warzywnik. Na terenie założenia znajdowały się dwie sadzawki: jedna na dziedzińcu gospodarczym, druga na wschód od ogrodu, na osi drogi w kierunku łąk. Cały teren założenia otoczony był szpalerami lipowymi. Na wschód od folwarku, wzdłuż drogi biegnącej równoległe do granicy założenia stały 3 drewniane ośmioraki.

W czasie I wojny światowej i w okresie wojny z Rosją w 1920 r. folwark w Halasach, nie doznał poważniejszych zniszczeń. W okresie międzywojennym, kiedy to dobra międzyrzeckie należały do Artura Potockiego, folwark Halasy dzierżawiony był przez niejakiego Żarskiego.⁹

W okresie międzywojennym kiedy dobra międzyrzeckie należały do Artura Potockiego, a folwark Halasy dzierżawiony był przez Żarskiego, obszar założenia został znacznie powiększony. Założono wtedy dwa obszerne, prostokątne sady jabłoniowe przylegające do zachodniej i południowej granicy wcześniejszej kompozycji. W tym samym czasie wymieniono również część drzew owocowych w starym sadzie położonym na południe od zabudowań gospodarczych i rządcówki. Przebiegająca ukośnie przez ten starszy sad droga do rządcówki obsadzona została aleją morwową.

Po wybuchu II wojny światowej dobra międzyrzeckie zostały skonfiskowane przez niemieckie władze okupacyjne i aż do lipca 1944 r. folwark w Halasach był administrowany przez Niemców.

Po zakończeniu wojny folwark został w 1944 r. częściowo rozparcelowany, a na pozostałych gruntach utworzono Państwowe Gospodarstwo Rolne, stanowiące część PGR w Międzyrzeczu Podlaskim. Do Halasów przyłączona została resztówka o powierzchni około 4 ha (wraz z zabudowaniami), jaka pozostała po parcelacji folwarku w Żabcach. Sposób użytkowania zespołu przez PGR przyczynił się do jego dewastacji: wykarczowano sady (ich miejsce zajęły pola orne), dawny ogród ozdobny przy rządcówce zdziczał i zamienił się w las, rozebrano ośmioraki, zasypano sadzawki, wzniesiono betonowe ogrodzenia sadów, wybudowano osiedle mieszkaniowe dla pracowników, wyasfaltowano część dróg, przy których posadzono topole. W 1962 r. podczas pożaru spłonęła w Halasach większość drewnianych zabudowań gospodarczych. Ocalały murowana obora i spichrz, a także usytuowana w pewnej odległości od budynków gospodarczych drewniana rządcówka. Na miejscu dawnych zabudowań gospodarczych wzniesiono nowe, całkowicie zacierając tam ślady dawnej kompozycji przestrzennej. Rządcówka użytkowana była przez pewien czas na pomieszczenia biurowe, a następnie na mieszkania dla pracowników. W wyniku braku remontów i konserwacji powoli zamieniała się ona w ruinę i w latach 90-tych XX w. została rozebrana.

Z pierwotnej kompozycji folwarku oraz z fazy przebudowy w XIX w. zachowała się jedynie droga dojazdowa łącząca to założenie z ówczesnym centrum dóbr – Międzyrzecem, dwa murowane budynki w części gospodarczej pochodzące z końca XIX w. (spichlerz i obora), wewnątrz po dawnym sadzie, drogi otaczające to wewnątrz, szpaler starych lip przy wschodniej granicy założenia i fragmentarycznie szpaler drzew przy zachowanej starej drodze prowadzącej z dziedzińca gospodarczego na wschód do łąk. Spośród elementów wprowadzonych w okresie międzywojennym XX w. zachowały się drogi wyznaczające granice dużych sadów produkcyjnych, wewnątrz po zachodnim sadzie, fragmentarycznie szpaler świerkowy, rosnący przy zachodniej granicy wnętrza po sadzie leżącego na południe od rządcówki.

Stan zachowania założenia folwarcznego jest szczątkowy, założenie utraciło wcześniejsze walory widokowe i krajobrazowe. Na ochronę zasługuje układ dróg oraz

fragmentarycznie zachowane szpalery, zachowany fragment ogrodu ozdobnego oraz pozostałości części gospodarczej.

○ POZOSTAŁOŚCI ZAŁOŻENIA DWORSKO-OGRODOWEGO
W ROGOŹNICY

Folwark w Rogoźnicy powstał w XVI w., na terenie rozległych dóbr bialskich, nadanych w XV wieku Janowi Nassucie przez Władysława Jagiełłę. Kolejnymi właścicielami dóbr byli Nassutowicze, Zebrzezińscy, Illinicze, Radziwiłłowie (ok. 1567 a 1579 r.). W XVII wieku lub na początku wieku XVIII nastąpiło okresowe oddzielenie się Rogoźnicy od dóbr bialskich Radziwiłłów, jednak już przed 1793 r. folwark w Rogoźnicy znów znalazł się w ich granicach.

Jego pierwotna kompozycja miała prawdopodobnie kwaterowy układ przestrzenny, zgodnie z zasadą urządzania folwarków w dobrach magnackich na wzór rozwiązań stosowanych w dobrach królewskich. Główna droga dojazdowa do założenia prowadziła od strony wsi Rogoźnica. Na granicy folwarku usytuowana była brama, za którą znajdował się dziedziniec. Po jej lewej stronie zlokalizowana była „rezydencja”, na osi drogi dojazdowej położony był budynek mieszkalny służby folwarczej. Z czasem wzniesiono nową „rezydencję”, a do starej przeniesiono służbę folwarczą. Inne budynki usytuowane były odpowiednio po bokach dziedzińca (północno-wschodnim i południowo-wschodnim), a przy południowo-zachodnim boku dziedzińca ustawione były stajenka z chlewkiem i piwnicą oraz spichlerz. Dziedziniec zorientowany był, zgodnie z zasadami estetyki barokowej na godzinę 11, czyli jego główny obiekt – „rezydencja” – stał poprzecznie do osi północny-wschód-południowy zachód. Na pn. wsch. od „rezydencji” znajdował ogród, prawdopodobnie w

części ozdobny. Na pd. zach. od głównego dziedzińca znajdował się inny dziedziniec, już o charakterze gospodarczym, wokół którego stały stodoły i obora.

W wyniku sprzedaży dóbr radziwiłłowskich na początku XIX w. Rogoźnicę nabyli Potoccy, w których władaniu znajdowała się ona aż do 1939 r. Nowi właściciele jeszcze w 1 połowie XIX w. przebudowali założenie. Wzniesiono wówczas istniejący do dziś dwór, do którego prowadziła aleja zakończona kolistym podjazdem. Na północny wschód od dworu znajdowała się część ozdobna założenia, za którą rozciągał się sad. Na pd. wsch. od dworu również znajdowała się część ozdobna, sięgająca do stawów, które były częścią kompozycji. W I połowie XIX w. jedynym murowanym budynkiem Rogoźnicy był zapewne dwór, a pozostałe budynki były drewniane.

W 2 połowie XIX w. nastąpił dalszy rozwój założenia, zwłaszcza jego części gospodarczej: wzniesiono nowe stajnie, obory, stodoły, powiększono obszar sadów (teren między szosą z Międzyrzecza do Białej, częścią gospodarczą a drogą do Puchaczy).

Podczas I wojny światowej założenie w Rogoźnicy nie uległo większym zniszczeniom. W okresie międzywojennym właścicielem Rogoźnicy był Artur Potocki, a dzierżawcą Zygmunt Mierzejewski. W roku 1935 przystąpiono do parcelacji majątku między mieszkańcami okolicznych wsi. Na gruntach majątku Rogoźnica powstała wówczas m.in. kolonia Parcele Rogoźnica. Parcelacja doprowadziła do prawie całkowitej likwidacji majątku. Teren założenia, obejmujący 50 ha zakupił w 1939 r. Romuald Budrewicz.

W czasie II wojny światowej założenie uległo częściowemu zniszczeniu: w 1939 r. spłonęły obory i stajnia. W roku 1940 Niemcy umieścili w Rogoźnicy obóz koncentracyjny, w którym przetrzymywano Żydów z pobliskiego Międzyrzecza, a następnie jeńców rosyjskich. Cały teren założenia został otoczony drutem kolczastym, a w części gospodarczej w pobliżu szosy Międzyrzec-Biała wzniesiono szereg drewnianych baraków dla więźniów. Straż obozowa zamieszkała we dworze zajmując wszystkie pomieszczenia z wyjątkiem kuchni, którą zajmowała rodzina właściciela. Okolice południowego stawu to miejsce chowania pomordowanych Żydów i jeńców rosyjskich.

W 1947 r. majątek wrócił w ręce ostatniego właściciela. Na skutek represji ze strony nowych władz obszar dawnego folwarku został znacznie zmniejszony. Część założenia została odsprzedana prywatnym osobom, część przeszła na własność skarbu państwa.

Z kompozycji folwarku w Rogoźnicy znanej z osiemnastowiecznego inwentarza zachowała się ogólna lokalizacja poszczególnych części założenia (dworu, ogrodów i części gospodarczej) oraz droga dojazdowa ze wsi. Z 1 połowy XIX w. przetrwały do tego czasu: murowany dwór, ślady podjazdu. Spośród elementów wprowadzonych w 2 połowie XIX w. zachowały się: kamienna obora, stawy, niewielka ilość drzew ozdobnych, część szpalerów lilaków oraz ślad drogi wiodącej z podjazdu do stawów. Zniszczona została część gospodarcza, kompozycja wokół dworu została zdewastowana, stawy przebudowane. Pozostało niewiele starych drzew.

Stan zachowania: czytelna kompozycja z XIX w., część ozdobna zachowana fragmentarycznie, z zabudowy zachowane pojedyncze elementy. Na ochronę zasługuje układ kompozycyjny, z układem dróg i stawów, zabytkowe budynki, zachowany fragment ogrodu ozdobnego oraz pozostałości części gospodarczej.

Dwór i fragment parku

Kamienna obora w założeniu dworsko ogrodowym

○ KOŚCIÓŁ PARAFIALNY W KOŻUSZKACH

Kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Kożuszkach położony jest przy drodze przez wieś, w centrum miejscowości. Wybudowany została w 1936 r. Murowany z cegły, obustronnie tynkowany, z nawą na planie prostokąta, niższą prostokątną częścią wschodnią z zamkniętym półkoliście prezbiterium. Fasada płaska, trójpolowa, na osi wejście z trójkątnym naczółkiem z datą: 1936. Nad wejściem owalne okno, w szczycie okienko witrażowe. Dachy trójspadowe, kryte blachą. We wnętrzu zabytki ruchome m.in. obraz św. Antoni z Dzieciątkiem z XVIII w., fisharmonia z lat 20-tych XX w., monstrancja neobarokowa z lat 20-tych XX w.

Stan zachowania: dobry.

○ KAPLICA W KOŻUSZKACH

Kaplica drewniana w Kożuszkach

Kaplica drewniana położona jest w pd.-zach. części placu przykościelnego. Wybudowana została w 1 poł. XIX w., na obecne miejsce przeniesiona prawdopodobnie z Krzeska. Drewniana, konstrukcji zrębowej, szalowana, na planie prostokąta z trójbocznym zamknięciem. Dach dwuspadowy, nad zamknięciem trójspadowy, przykryty dachówką. We wnętrzu pozostałości polichromii i 2 rzeźby z 1 poł. XIX w. (putta). Obiekt bez cech stylowych.

Stan zachowania: dobry.

○ KAPLICA PW. MATKI BOSKIEJ NIEUSTAJĄCEJ POMOCY W WÓLCE KRZYMOWSKIEJ

Kaplica filialna pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy w Wólce Krzymowskiej położona jest we wschodniej części wsi, przy rozwidleniu dróg. Wybudowana została w 1907 r. z fundacji Jana Jeleszuka. Murowana z cegły, obustronnie tynkowana, na planie prostokąta, z trójbocznie zamkniętym prezbiterium, parterowa. Dach dwuspadowy, nad prezbiterium trójspadowy, przykryty blachą. W fasadzie małe, zamknięte półkoliście okno i wyżej analogiczna wnęka z sygnaturką; w zwieńczeniu krzyż. Nad drzwiami tablica fundacyjna z datą. We wnętrzu ołtarz kolumnowy z oleodrukiem Matki Boskiej. Kaplica otoczona żeliwnym ogrodzeniem. Obiekt bez cech stylowych.

Stan zachowania: dobry.

Kaplica w Wólce Krzymowskiej

○ ZESPÓŁ KOŚCIELNY W PUCHACZACH

Na terenie zespołu kościelnego w Puchaczach znajdują się dwa zabytkowe budynki: dzwonnica i plebania.

Dzwonnica w zespole kościoła pw. św. Barbary

Dzwonnica w zespole kościoła pw. św. Barbary położona jest w pd.-wsch. narożniku cmentarza przykościelnego. Wybudowana została w 1766 r., równocześnie z kościołem fundacji Augusta Czartoryskiego. Częściowo zniszczona w czasie pożaru kościoła w 1989 r. Murowana z cegły na zaprawie wapiennej, obustronnie tynkowana, na rzucie kwadratu, dwukondygnacyjna, na wysokim cokole, przykryta dachem namiotowym, zwieńczonym krzyżem, pokrycie dachowe z blachy.

Stan zachowania: dobry.

Plebania w zespole kościoła pw. św. Barbary

Plebania położona jest na pd. wsch. od kościoła. Wybudowana została w końcu XIX w. Murowana z cegły, obustronnie tynkowana, na planie prostokąta. Bryła parterowa, ryzalit dwukondygnacyjny. Dach dwuspadowy, kryty blachą. Elewacja frontowa siedmioosiowa, z trójosiową wystawką z balkonem wspartym na dwóch kolumnach, elewacje boczne dwuosiove.

Stan zachowania: dobry.

○ KAPLICZKA PRZYDROŻNA W MISIACH

Kapliczka w Misiach wybudowana została w 1854 r. Murowana z cegły, tynkowana, na planie kwadratu, dwukondygnacyjna, na cokole, nakryta dachem czterospadowym, zwieńczonym metalowym krzyżem. Obiekt bez cech stylowych. Stan zachowania: dobry.

○ KAPLICZKA PRZYDROŻNA W TULIŁOWIE

Kapliczka w Tulifowie wybudowana została w 1839 r. Murowana z cegły, tynkowana, na planie kwadratu, dwukondygnacyjna, nakryta dachem czterospadowym, zwieńczonym metalowym krzyżem. Obiekt bez cech stylowych. Stan zachowania: dobry.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.

Stan zachowania zabytkowej architektury sakralnej na terenie gminy Międzyrzec Podlaski jest ogólnie dobry. Wszystkie obiekty są użytkowane zgodnie z przeznaczeniem, większość w ostatnim czasie była remontowana.

Większość zabytkowych obiektów małej architektury: kapliczki, figury i krzyże przydrożne jest utrzymana w dobrym stanie. Niepokojące jest natomiast odnawianie krzyży i kapliczek bez porozumienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków, przebudowywanie, stosowanie w trakcie remontów nowoczesnych materiałów, bez poszanowania substancji zabytkowej, a także wymienianie np. drewnianych, zdobionych krzyży na nowe, metalowe.

Ogólny stan zachowania cmentarza rzymskokatolickiego nie budzi zastrzeżeń, w dobrym stanie jest również cmentarz wojenny z 1915 r. w Tuliłowie i cmentarz powstańczy w Maniach. Niepokoić może stan zachowania i brak zabiegów konserwatorskich w przypadku cmentarza wojennego z 1915 r. w Krzewicy. Jest on porośnięty dziką roślinnością, a jego obrzeża są często miejscem wyrzucania śmieci.

Stan zachowania zabytkowych budynków mieszkalnych w gminie Międzyrzec Podlaski jest różny – dominuje stan dostateczny, jednak zdarzają się obiekty w złym stanie. Zabytkowe domy z 1 ćw. XX wieku użytkowane są na ogół przez ludzi starszych, którzy nie inwestują w remonty generalne, a jedynie dokonują koniecznych napraw bieżących. Część domów jest nieużytkowana lub użytkowana sezonowo. Zabytkowa zabudowa gospodarcza jest już szczątkowa, zachowało się niewiele oryginalnych obór, spichlerzy, stodół.

Tradycyjna zabudowa wiejska w dużym tempie znika z terenu gminy. Jest ona sukcesywnie wymieniana na nową lub dokonywane są przebudowy prowadzące do utraty walorów zabytkowych: likwidacja oryginalnych elementów dekoracji architektonicznej, zdobionej stolarki okiennej, drzwiowej, wprowadzanie współczesnych materiałów budowlanych, okien z PVC oraz ocieplanie płytami styropianowymi. Prowadzi to do degradacji pojedynczych obiektów a także całych obszarów starej zabudowy, pozbawiając je charakterystycznego klimatu, a co za tym idzie wartości turystycznych.

Dla stanowisk archeologicznych największym zagrożeniem jest głęboka orka prowadzona sprzętem mechanicznym, sięgająca głęboko do warstw wcześniej nieeksplorowanych. Dotyczy to większości stanowisk archeologicznych, ponieważ zlokalizowane są one głównie na obszarach pól ornych. Niszczący charakter orki widoczny jest przede wszystkim na kurhanie w Krzewicy, który może w przyszłości utracić formę terenową poprzez stopniową niwelację. Na stanowiskach płaskich zagrożenie to związane jest z niszczeniem obiektów archeologicznych zalegających tuż pod warstwą orną. Zniszczenia te paradoksalnie dają możliwość pełniejszego rozpoznania stanowisk archeologicznych nieuchwytnych do tej pory. Kolejnym zagrożeniem dla zabytków archeologicznych są różnego rodzaju prace budowlane. W tym przypadku istnieją możliwości prawnej ochrony zasobów archeologicznych, pozwalające na podejmowanie archeologicznych badań wykopaliskowych poprzedzających prace budowlane.

ANALIZA SWOT

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> - bogate dziedzictwo kulturowe: zachowane elementy tradycyjnego, wiejskiego budownictwa, duża liczba charakterystycznych dla regionu kapliczek i krzyży przydrożnych oraz miejsc historycznych; - dbałość mieszkańców gminy o miejsca pamięci narodowej i obiekty zabytkowe o charakterze sakralnym, aktywność w zakresie odnawiania kapliczek i krzyży przydrożnych; - wysokie i różnorodne walory przyrodnicze gminy - potencjał turystyczno-rekreacyjny: dobre warunki dla rozwoju agroturystyki oraz rekreacji, w tym w obiektach zabytkowych, - szlaki turystyczne wyznaczone na terenie gminy - korzystna komunikacyjnie lokalizacja siedziby gminy, co wiąże się z jej dobrą dostępnością. - położenie przy ważnych szlakach kolejowych i drogowych 	<ul style="list-style-type: none"> - brak obiektów zabytkowych o znaczeniu ponadlokalnym - niskie środki w budżecie Gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego - samowole budowlane oraz niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych, powodujące utratę walorów zabytkowych - pogarszający się stan techniczny zabytków budownictwa ludowego - zła sytuacja finansowa wielu właścicieli obiektów zabytkowych - brak działań na rzecz rozwijania tożsamości regionalnej w ofercie edukacyjnej szkół - niedostateczne uwzględnienie ochrony dziedzictwa kulturowego w planowaniu przestrzennym oraz w programach prorozwojowych Gminy - mała liczba obiektów infrastruktury turystycznej - słaba znajomość, zwłaszcza wśród młodego pokolenia gminy, problematyki dziedzictwa kulturowego
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> - wzrost popularności turystyki zorientowanej na lokalne dziedzictwo kulturowe, m.in. poprzez tworzenie nowych szlaków rowerowych, - przystąpienie Gminy MP do lokalnego programu rewitalizacji gminy, - możliwość pozyskania środków finansowych z różnych źródeł: środków unijnych, programów rządowych i in. na remonty i modernizacje obiektów zabytkowych - możliwość zwiększenia środków przeznaczonych w budżecie gminy na 	<ul style="list-style-type: none"> - postępująca degradacja krajobrazu kulturowego - zmiany w układach ruralistycznych, związane z nową zabudową - niewłaściwe działanie inwestycyjne, lub ich brak, nieodpowiednie stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii przy odnawianiu i remontach obiektów zabytkowych - brak przepływu informacji pomiędzy właścicielami zabytków a władzami gminy - brak skutecznej egzekucji prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz

<p>zadania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego,</p> <ul style="list-style-type: none"> - powstawanie lokalnych wzorców architektonicznych nawiązujących do tradycji miejsca. - większa popularyzacja wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego gminy, - edukacja dzieci i młodzieży w zakresie dbałości o zabytki i wrażliwości na kulturę i wartości regionalne 	<p>dewastacji zabytków i środowiska</p> <ul style="list-style-type: none"> - zanik tradycji i tożsamości regionalnych - niestabilność finansów publicznych i przepisów z nimi związanych
--	--

7. Założenia programowe

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Międzyrzec Podlaski ma służyć ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w rozwoju różnych dziedzin życia społecznego.

Wyznaczone kierunki i zadania uwzględniają specyfikę gminy i charakter jej dziedzictwa kulturowego oraz są zgodne z celami wyznaczonymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

7.1. Priorytety programu opieki

Celem strategicznym Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Międzyrzec Podlaski na lata 2017 – 2020 jest:

Zachowanie dziedzictwa kulturowego służące rozwojowi gospodarczemu gminy i budowaniu tożsamości jej mieszkańców.

Realizacja tego celu odbywać się będzie w oparciu o następujące Priorytety:

1. REWALORYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO JAKO ELEMENT ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO GMINY
2. OCHRONA I ŚWIADOME KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO
3. PROMOCJA I POPULARYZACJA WALORÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

PRIORYTET 1 : Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy	
Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przeprowadzenie prac remontowo-konserwatorskich i bieżących prac porządkowych przy obiektach zabytkowych stanowiących własność Gminy lub pozostających w zarządzie Gminy, w tym: <ul style="list-style-type: none"> - cmentarz wojenny z 1915 r. w Krzewicy: renowacja cmentarza - cmentarz wojenny z 1915 r. w Tuliłowie: kontynuacja prac porządkowych - cmentarz powstańczy w Maniach: renowacja cmentarza (uporządkowanie przestrzenne, zaprojektowanie zieleni służącej wyeksponowaniu terenu cmentarza) - Miejsca Pamięci Narodowej: prace porządkowe. 2. Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na prace związane z rewaloryzacją zabytków. 3. Opracowanie planu systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach gminy. 4. Przekazywanie właścicielom obiektów zabytkowych informacji o możliwości korzystania z programowych funduszy europejskich, ministerialnych i samorządowych na dofinansowanie prac przy zabytkach. 5. Informowanie właścicieli zabytków wpisanych do rejestru zabytków o możliwości zwolnienia od podatku od nieruchomości w przypadku dochowywania obowiązku utrzymania i konserwacji zabytku zgodnie z przepisami prawa.
Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach budownictwa drewnianego oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparte na miejscowych tradycjach.

PRIORYTET 2 : Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	
Kierunki działań	Zadania
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przy opracowaniu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy szczególne uwzględnienie problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego: zachowanie istniejących zasobów oraz poprawa ładu przestrzennego wsi i zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa. 2. Zamieszczenie na stronie internetowej gminy wykazu zabytków gminy wraz z pouczeniem o obowiązkach właściciela zabytku wpisanego do rejestru zabytków lub ujętego w gminnej ewidencji zabytków –ze szczególnym uwzględnieniem działań w przypadku podejmowania remontów, rozbudowy i przebudowy obiektów, usuwania drzew i krzewów.
Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	<ol style="list-style-type: none"> 1. Podjęcie działań w celu objęcia ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków najcenniejszych obiektów małej architektury z terenu gminy (ze szczególnym uwzględnieniem kapliczek z XIX w. i pocz. XX w.): <ul style="list-style-type: none"> - rozpoznanie stanu prawnego obiektów, - w przypadku kapliczek położonych na gruntach Gminy, wystąpienie do wojewódzkiego konserwatora zabytków z wnioskiem o wpisanie najwartościowszych do rejestru zabytków, - w przypadku innej własności, zachęcanie i współdziałanie z właścicielami obiektów, organizowanie spotkań ze służbami konserwatorskimi, pomoc w przygotowaniu wniosków. 2. Podjęcie działań w celu rozszerzenia gminnej ewidencji zabytków o obiekty wykazywane w dokumentach planistycznych gminy i informatorach turystycznych np. cmentarz choleryczny z 1873 r. w Pościszach, cmentarz epidemiczny w Utrówce, pomnik z 1915 r.

	w Zasiadkach, mogiła partyzancka ppor. Zbigniewa Kobyłańskiego w Pościszach.
Aktualizacja gminnej ewidencji zabytków	<ol style="list-style-type: none">1. Uzupelnianie kart adresowych GEZ o uzyskane dane i dokumentację fotograficzną.2. Występowanie do wojewódzkiego konserwatora zabytków z wnioskami o opinię w sprawie włączania i wyłączenia obiektów z GEZ.3. Dokonywanie sukcesywnego przeglądu zasobów GEZ /z udziałem sołtysów i radnych/ – wprowadzanie informacji na temat zmian powstałych w wyniku rozbiórek, remontów, translokacji itp.

PRIORYTET 3 : Promocja i popularyzacja walorów dziedzictwa kulturowego	
Kierunki działań	Zadania
Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej	<ol style="list-style-type: none"> 1. Promocja istniejących szlaków turystycznych ze szczególnym uwzględnieniem znajdujących się na ich trasie zabytków. 2. Wytypowanie najcenniejszych zabytków i przygotowanie materiałów do podjęcia działań zmierzających do utworzenia szlaku kulturowego.
Szeroki dostęp do informacji o zabytkach	<ol style="list-style-type: none"> 1. Udostępnienie informacji o zabytkach na stronie internetowej gminy: wskazanie najcenniejszych obiektów, ich historia, forma ochrony, mapa ze wskazaniem możliwości dotarcia różnymi środkami lokomocji. 2. Udostępnienie gminnej ewidencji zabytków (kart adresowych) na stronie internetowej gminy w sposób zachęcający do korzystania z nich (np. w formie czytelnej zakładki).
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zorganizowanie konkursu na <i>Zabytek zadbany</i> wśród obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków. 2. Popularyzacja opieki nad zabytkami poprzez różnego rodzaju konkursy promujące wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego, warsztaty i pokazy dotyczące tradycyjnych rzemiosł, sztuki ludowej itp. – zadanie we współpracy ze szkołami, stowarzyszeniami lokalnymi, regionalistami. 3. Wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej: wspieranie i organizowanie zajęć, pokazów filmowych, wycieczek.

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Realizacja programu będzie się odbywać poprzez wskazane zadania gminy na rzecz osiągnięcia priorytetów w nim przyjętych. Podstawę niniejszego instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawne i zawarte w nich regulacje dotyczące instrumentów prawno-ekonomicznych i finansów publicznych.

Zakłada się, że zadania określone w gminnym programie opieki nad zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

1. Instrumentów prawnych – wynikające z przepisów ustawowych:
 - uchwalanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego,
 - wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, a w przypadku obiektów niebędących własnością gminy: współdziałanie z właścicielami, pomoc w formułowaniu wniosków i kompletowaniu niezbędnych dokumentów,
 - wykonywanie decyzji administracyjnych, m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków.
2. Instrumentów finansowych:
 - finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy ze środków budżetowych na zadania własne,
 - korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich,
 - nagrody, zachęty finansowe dla posiadaczy obiektów zabytkowych,
3. Instrumentów koordynacji:
 - realizacje zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych województwa lubelskiego, powiatu bialskiego i gminy Międzyrzec Podlaski,
 - współpraca z parafiami w zakresie prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach sakralnych,
4. Instrumentów społecznych:
 - działania edukacyjne i promocyjne,
 - współpraca z właścicielami i użytkownikami zabytków oraz organizacjami społecznymi,
5. Instrumentów kontrolnych:
 - aktualizacja gminnej ewidencji zabytków,
 - monitoring stanu technicznego zabytków i zagospodarowania przestrzennego.

9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki

Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2017 – 2020 gminy Międzyrzec Podlaski, po zaopiniowaniu przez wojewódzkiego konserwatora zabytków zostanie przedstawiony Radzie Gminy w celu przyjęcia go uchwałą.

Z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Wójt będzie sporządzał co dwa lata sprawozdanie i przedstawiał je na radzie gminy. Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzać ocena poziomu realizacji Programu uwzględniająca:

- wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania Programu,
- efektywność ich wykonania.

Kryteria prowadzenia oceny realizacji Programu:

W ramach Priorytetu 1 : Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

- poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa wykonanych prac przy zabytkach oraz liczba obiektów poddana ww. pracom,
- rodzaj działań podjętych w celu pozyskania środków,
- zakres współpracy z właścicielami i organizacjami pozarządowymi,
- inne działania podejmowane w celu realizacji szczegółowych zadań.

W ramach Priorytetu 2 : Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:

- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków,
- liczba kart adresowych włączonych i wyłączonych z gminnej ewidencji zabytków, zakres aktualizacji,
- inne działania podejmowane w celu realizacji szczegółowych zadań.

W ramach Priorytetu 3 : Promocja i popularyzacja walorów dziedzictwa kulturowego

- liczba zrealizowanych konkursów, warsztatów, pokazów,
- zakres informacji o zabytkach udostępnionych na stronie internetowej gminy,
- inne działania podejmowane w celu realizacji szczegółowych zadań.

10. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa rozdział 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie z art. 71 w/w ustawy finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym.

Zadania zawarte w Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Międzyrzec Podlaski mogą być finansowane z następujących źródeł:

- z budżetu Gminy Międzyrzec Podlaski: finansowanie dotyczy obiektów będących własnością gminy, lub pozostających w trwałym zarządzie jej jednostek lub zakładów budżetowych, jak również w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.
- z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego w ramach dotacji zgodnie z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
- z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w ramach dotacji zgodnie z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach dotacji zgodnie z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w oparciu o ogłaszane przez Ministerstwo corocznie aktualne programy,
- z dotacji unijnych, w ramach nowych programów operacyjnych.